

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2014

Andrea Opatrná

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2011 – 2014

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Andrea Opatrná

**Obsahová analýza prezidentských novoročních projevů
Václava Havla**

Praha 2014

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Lukáš Novotný M.A., Dr.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2011 – 2014

BACHELOR THESIS

Andrea Opatrná

**A content analysis of New Year's presidential speeches of
Václav Havel**

Prague 2014

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

Mgr. Lukáš Novotný M.A., Dr.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne .....

Andrea Opatrná

Ráda bych poděkovala mému vedoucímu práce Mgr. Lukáši Novotnému M.A., Dr. za jeho trpělivost a ochotu při pomoci zpracování mé bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se ve své teoretické části zabývá prezidentem v politickém systému ČR, životem a politickým působením Václava Havla. Praktická část se věnuje jazykovému a obsahovému rozboru novoročních projevů Václava Havla od roku 1989 do 2003 společně s hodnocením vlivu novoročních projevů na společnost a politiku.

Klíčové pojmy

Analýza, novoroční projev, politické působení, politický systém, politika, postavení, prezident, Václav Havel, významné milníky.

Annotation

Bachelor thesis deals in its theoretical part with the president in the political system of the Czech Republic, life and political activities of Václav Havel. The practical part deals with linguistic and semantic analyses of the New Year's speeches of Václav Havel from years 1989 to 2003 together with the assessment of the impact of the New Year's speeches on the society and politics.

Keywords

Analysis, New Year's speech, political effect, political system, politics, President, significant milestones, status, Václav Havel.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Prezident v politickém systému ČR	12
1.1 Postavení prezidenta v politickém systému ČR	12
1.2 Pravomoci prezidenta	14
1.3 Novoroční projevy	16
2 Život a politické působení Václava Havla	20
2.1 Významné milníky politického působení Václava Havla do roku 1989	20
2.2 Václav Havel československým prezidentem	25
2.3 Václav Havel českým prezidentem	29
PRAKTICKÁ ČÁST	35
3 Problémy vnitřní politiky	35
3.1 Politické klima	35
3.2 Ekonomické klima	40
3.3 Společenské klima.....	44
4 Problémy vnější politiky	47
4.1 Vztahy k mocnostem.....	47
4.2 Vztahy vůči EU	50
4.3 Vztahy vůči NATO	54
5 Hodnocení vlivu novoročních projevů Václava Havla na společnost a politiku	57
5.1 Veřejné průzkumy a společnost	57
5.2 Vliv na politiku	59
5.3 Budoucnost novoročních projevů prezidentů.....	60
ZÁVĚR	62
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64

ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je zabývat se novoročními projevy prezidenta Václava Havla. Tomuto tématu je možné se věnovat z různých perspektiv, přičemž mým dominantním pohledem je rozbor politologický. Projevy prezidenta Havla byly totiž v mnohém přímo vizionářské a věrohodně popisovaly jednak stávající situaci ve společnosti, a též s umem jemu vlastním prognostikovaly vývoj do budoucnosti. Jedná se o velmi specifické téma z bohaté politické i publikační produkce Václava Havla, které bude proto nutné pro potřeby této bakalářské práce zúžit na následující cíle:

- definovat specifický žánr novoročních projevů,
- popsat obsahovou rovinu jednotlivých novoročních projevů.

Jazyková analýza těchto projevů by byla též vhodným cílem, avšak novoroční projevy Václava Havla jsou obsahově i myšlenkově velice bohaté a zajímavé. Jak již bylo uvedeno, můj dominantní pohled na novoroční projevy Václava Havla bude hlavně politologický.

Tato předložená bakalářská práce tedy hledá odpovědi na to, jakou společenskou úlohu či přímo relevanci měly tyto novoroční projevy. Jejich odvysílání vždy vyvolalo potřebu je bohatě komentovat, vyvozovat z nich různé závěry a tím i buď vyzdvihovat, nebo hanět prezidenta Havla.

Jako každá bakalářská práce, stanovuje si i tato několik ústředních hypotéz, které budou následně verifikovány. První hypotéza se vztahuje k samotnému žánru novoročních projevů. V. Havel zde totiž mohl navázat již na své předchůdce, kteří též přinášeli k československému resp. českému lidu poselství na Nový rok. Faktem ale je, že tyto projevy se nesly plně v rigidním duchu socialismu, což bylo něco, proti čemu se V. Havel chtěl přirozeně vymezovat. První hypotézou je tak to, že si žánr novoročních projevů musel „vymyslet“ sám, ve smyslu definování jejich struktury, délky, smyslu a obsahu poselství. Z hlediska obsahu předpokládá tato bakalářská práce, že podobně jako se dynamicky vyvíjela celá česká společnost, se nějakým způsobem proměnily též i samotné novoroční projevy. Jen z letmého obsahového rozboru můžeme předpokládat, že jejich původní vizionářský a do budoucnosti orientovaný smysl se kolem poloviny

90. let proměnil v převážně kritický až skeptický duch. Analýza příčin tohoto předpokládaného stavu bude v práci samotně hlouběji rozebírána.

Mezi primární zdroje literatury používané v bakalářské práci lze zahrnout Havlovy novoroční projevy. Vizuální stránku projevů lze dohledat v archivu České televize, které jsou vhodnější nežli písemné, díky své autentičnosti. Kompletní projevy jsou pak uveřejněny v písemné podobě na internetové stránce www.old.hrad.cz. Z ní jsou též přejaty jednotlivé pasáže v samotné praktické části této bakalářské práce. Kromě zdrojů primárních však tato práce musí nutně vyjít zejména ze zdrojů sekundárních. Té je k době prezidentování V. Havla k dispozici dostatek. Například kniha „*Prosím stručně*“, jejímž autorem je sám Václav Havel, je vhodným zdrojem autentičnosti doby, což nás přivádí ke knihám jako: „*Stranický systém České republiky*“ od P. Pšejji, „*Politický systém České republiky*“ od K. Vodičky a L. Cabady, „*Politologie*“ od L. Novotného, „*Postavení hlavy státu v postkomunistických zemích: od pádu komunismu v roce 1989 až do roku 2010*“ od J. Mlejnků, „*Česká demokracie*“ po roku 1989 od J. Bureše, J. Charváta, P. Justy a Š. Martina a „*Prezident v posttotalitním státě*“ od Z. Polívkové. Tyto – ale i další zde užití – sekundární zdroje literatury obsahují znalosti o politickém a ústavním systému České republiky, což je pro tuto bakalářskou práci naprosto stěžejní. Zde Václav Havel figuruje jako klíčová postava, popřípadě je v několika knihách zmiňován přirozeně jako zásadní historický a politický aktér.

Literatura zabývající se analýzou obsahu mediálních sdělení, která se stala inspirací pro praktickou část bakalářské práce, můžeme nalézt pod titulem „*Analýza obsahu mediálních sdělení*“ od kolektivu autorů L. Hageny, J. Končelíka, I. Reifové, H. Scherera a W. Schulze.

Z výše uvedené ukázky dostupných zdrojů lze dojít k závěru, že dostupné literatury o Václavu Havlovi společně s jeho tvorbou je dostatek, stejně jako je knih zabývajících se analýzou textu. Avšak doposud se nikdo – alespoň v podobě vydané knižní odborné monografie – nezabýval politologickou analýzou prezidentových novoročních projevů.

Následující text bude rozčleněn do dvou částí. Část teoretická bude obsahovat dvě kapitoly, kdežto praktická část, zabývající se analýzou projevů, bude členěna na kapitoly tři.

Kapitola první se zabývá prezidentem v politickém systému ČR, který je zaměřen na postavení prezidenta v politickém systému ČR společně s jeho pravomocemi a Ústavou České republiky, kde bude zkoumáno zakotvení postavení novoročních projevů.

Druhá kapitola se bude zabývat životem a politickým působením Václava Havla, kde se především zaměříme na jeho významné politické milníky společně s jeho prvním, druhým i třetím funkčním obdobím dříve prezidenta federace a následně samostatné České republiky.

Praktická část, týkající se analýzy novoročních projevů, bude dále členěna na tři kapitoly. První kapitola se bude zaměřovat na problémy vnitřní politiky v novoročních projevech Václava Havla od roku 1989 do 2003 a bude pojímána z hlediska politického klimatu, ekonomického klimatu a společenského klimatu.

Druhá kapitola se bude zabývat problémy vnější politiky v novoročních projevech Václava Havla od roku 1989 do 2003, kde budou novoroční projevy rozčleněny do tří nejzávažnějších témat, a to do témat vztahů k mocnostem, vztahů vůči EU a NATO.

Třetí kapitola se bude věnovat hodnocení vlivu novoročních projevů Václava Havla na společnost a politiku, která vyústí v konečném podtématu budoucnosti novoročních projevů prezidentů.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Prezident v politickém systému ČR

1.1 Postavení prezidenta v politickém systému ČR

Demokratické parlamenty obvykle fungovaly v průběhu 19. a začátkem 20. století prostřednictvím modelu „*dědičného monarchy*“, který plnil tradiční ceremoniální povinnost hlavy státu a měl minimální odpovědnost za exekutivu. Tato tradice trvá dnes i v některých vyspělých evropských monarchiích, např. ve Velké Británii, Belgii, Dánsku, Norsku, Švédsku, Španělsku či Monaku. Ostatní parlamentní monarchie se v průběhu doby staly republikami a nevoleného monarchu nahradil volený prezident republiky, pro kterého je v republikánské formě státu charakteristické, že v jejich čele stojí na omezené volební období. (Beneš a Petráň, 2002, s. 202-212)

Funkce prezidenta se vytvořila v procesu politického vývoje zejména moderních společností z funkce panovníka, kdy postupně byla od pravomocí panovníka v oblasti moci výkonné oddělena jeho osobní privilegia, popř. další pravomoci. Jednalo se tedy o omezení pravomocí monarchy (hovoříme též o omezené vládě). Pokud se přeneseme do současnosti, tak v Ústavě ČR je postavení prezidenta republiky vymezeno Hlavou III. „*Moc výkonná*“. Do výkonné moci řadíme prezidenta republiky, dále vládu a státní zastupitelství. Žádný z těchto orgánů není přitom výlučným nositelem moci výkonné. Všechny tři uvedené instituce navzájem spolupracují či mají spolupracovat, takže ústavní zařazení prezidenta republiky do rámce moci výkonné neodpovídá faktickým pravomocem prezidenta a jeho vztahům k jiným ústavním orgánům. Důvodem takto zvolené mocenské architektury je historické postavení demokratických států, které jsou převážně založeny na teorii Montesquieuho (dílo *O duchu zákonů*) dělby moci. (Ústavní soud, online, cit. 2013-08-12)

V různých státech existují různé modely postavení prezidenta, protože je v nich státní moc výsledkem brzd a vyvážení uplatňujících se ve vzájemných vztazích mezi nejvyššími státními orgány. Zjednodušeně by se daly tyto státy rozdělit na dva systémy,

a to na parlamentní (vedoucí postavení má v tomto případě parlament) a prezidentský (prezident republiky stojí v čele výkonné moci a jeho pravomoci přesahují pravomoci ostatních politických činitelů) (Pšeja, 2005, s. 110-136). V parlamentním systému je prezidentova role do jisté míry stejně tak ceremoniální, jako je tomu v případě role monarchy v konstitučních monarchiích. Prezident republiky má formálně méně politické moci než předseda vlády nebo členové rady a má též slabší postavení než představitelé parlamentu. V prezidentském systému stojí prezident v čele výkonné moci, což zpravidla znamená, že funkce předsedy vlády a prezidenta republiky splývají. V tomto systému je tak prezident považován za ústřední politickou figuru. Za kompromis by se mezi oběma základními systémy dal považovat tzv. neoprezidentský systém tak, jak je uplatňován ve Francii. (Cabada a Vodička, 2007, s. 242-266)

Nejen postavení hlavy státu, ale i dalších politických činitelů je – jak již bylo zmíněno výše - definováno v Ústavě České republiky, která byla schválena 16. prosince 1992 a publikována ve Sbírce zákonů České republiky pod číslem 1/1993 Sb.. Ústava České republiky ve svém čl. 2 stanovuje, že lid je zdrojem veškeré státní moci a vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní (Kudrna a autoři, 2012, s. 85-100). Ústava nepřipouští, aby státní moc byla vykonávána jinými orgány, než které jsou v tomto ustanovení uvedeny. Ústava tak svěřuje vrcholné postavení v ústavním zřízení do rukou Parlamentu jako jedinému nositeli zákonodárné moci v České republice (č. 15), poté vládě jako vrcholnému orgánu moci výkonné (čl. 67 odst. 1) a prezidentu republiky jako hlavě státu (čl. 54 odst. 1) (Ústavní soud, online, cit. 2013-08-12).

V Ústavě je úpravou vzájemných vztahů prezidenta republiky, Parlamentu a vlády použita (jak již bylo uvedeno) parlamentní forma vlády. Prezident má ve vztahu k Parlamentu a vládě neutrální postavení a vystupuje zde či má vystupovat fakticky v roli ochránce ústavní rovnováhy. To však neznamená, že by byl prezident vyňat ze systému dělby ústavní moci a jejího užívání, ostatně o jeho zařazení do moci výkonné již též byla řeč. Ve skutečnosti je navíc prezident ve své funkci vázán přesně vymezenými pravomocemi, jakkoli je jejich interpretace dnes předmětem četných debat mezi odborníky a jakkoli si často i prezidentská kancelář některé své pravomoci vykládá značně „*extenzivně*“. (Cabada a Vodička, 2007, s. 262-266)

1.2 Právomoci prezidenta

V hlavě 3 Ústavy se hovoří o 59 slibu prezidenta republiky: *"Slibuji věrnost České republice. Slibuji, že budu zachovávat její Ústavu a zákony. Slibuji na svou čest, že svůj úřad budu zastávat v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí."* (Ústavní soud, online, cit. 2013-09-10). Právomoci prezidenta republiky jsou tedy dále v ústavě formulovány ve smyslu prezidentského slibu a dělí se na sdílné a výlučné. Výlučné pravomoci vykonává prezident zcela nezávisle, platí bezprostředně a zároveň za ně není nikdo (ani prezident) zodpovědný. Rozhodnutí, která patří do sdílených pravomocí, musí spolupodepsat předseda vlády nebo příslušný ministr. Zodpovědnost za případné následky nese jen vláda, nikoliv prezident (Mlejnek, 2011, s. 11-18).

Nečekané a hlavně rychlé schválení nové volby a kritická lhůta k přijetí všech nutných norem, aby mohl být prezident volen přímo už v roce 2013, ponechaly prezidentské pravomoci takřka v dřívějším stavu. Změna v Ústavě proběhla jediná – pokud bude chtít prezident nařít, aby se nezahajovalo trestní řízení proti obviněnému nebo aby bylo zastaveno (pokud už bylo zahájeno), bude s prezidentovým rozhodnutím muset nově souhlasit i předseda vlády (či jiný člen kabinetu) a rozhodnutí spolupodepsat. (Česká televize, online, cit. 2013-09-10)

Právomoci prezidenta jsou v Ústavě uvedeny pod Hlavou třetí (Moc výkonná) v článcích 62 a 63 následovně:

Článek 62

Prezident republiky

- a) jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády a přijímá jejich demisi, odvolává vládu a přijímá její demisi,
- b) svolává zasedání Poslanecké sněmovny,
- c) rozpouští Poslaneckou sněmovnu,
- d) pověřuje vládu, jejíž demisi přijal nebo kterou odvolal, vykonáváním jejích funkcí prozatímně až do jmenování nové vlády,
- e) jmenuje soudce Ústavního soudu, jeho předsedu a místopředsedy,
- f) jmenuje ze soudců předsedu a místopředsedy Nejvyššího soudu,

- g) odpouští a zmírňuje tresty uložené soudem a zahlazuje odsouzení,
- h) má právo vrátit Parlamentu přijatý zákon s výjimkou zákona ústavního,
- i) podepisuje zákony,
- j) jmenuje prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu,
- k) jmenuje členy Bankovní rady České národní banky.

Článek 63

(1) Prezident republiky dále

- a) zastupuje stát navenek,
- b) sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy; sjednávání mezinárodních smluv může přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy,
- c) je vrchním velitelem ozbrojených sil,
- d) přijímá vedoucí zastupitelských misí,
- e) pověřuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí,
- f) vyhlašuje volby do Poslanecké sněmovny a do Senátu,
- g) jmenuje a povyšuje generály,
- h) propůjčuje a uděluje státní vyznamenání, nezmocní-li k tomu jiný orgán,
- i) jmenuje soudce,
- j) nařizuje, aby se trestní řízení nezačalo, a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo,
- k) má právo udělovat amnestii.

(2) Prezidentovi republiky přísluší vykonávat i pravomoci, které nejsou výslovně v ústavním zákoně uvedeny, stanoví-li tak zákon.

(3) Rozhodnutí prezidenta republiky vydané podle odstavce 1 a 2 vyžaduje ke své platnosti spolupodpis předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády.

(4) Za rozhodnutí prezidenta republiky, které vyžaduje spolupodpis předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády, odpovídá vláda. (Ústavní soud, online, cit. 2013-09-10)

V celé Ústavě České republiky nenalezneme ani nejmenší zmínku o tzv. novoročních projevech, jejichž tradici u nás za první republiky zavedl prezident Tomáš

Garrigue Masaryk, a které se v České republice staly „*nepsanou povinností*“ každého řádně zvoleného a úřadujícího prezidenta. (Randák, 2011, s. 314-403)

1.3 Novoroční projevy

Novoroční projev prezidenta republiky je v odborných zdrojích veden pod kategorií projevů jako projev politický (nebo jako hodnotící úvaha). Přesná definice není dosud zcela známá a utvářela se víceméně během jednotlivých především polistopadových let. Přesto však můžeme jako příklad uvést následující zmínku: „*Uváděná fakta hodnotí skutečnost a ukazují směr jednání, směr vývoje (např. novoroční projev prezidenta)...*“ (Sochrová, 2005, s. 99). Avšak přesné znění toho, co je prezidentský projev, není ani v Ústavě České republiky, ani v již výše zmíněných pravomocech prezidenta nenalezneme. Novoroční projev *de facto* nejde podle žádné definice identifikovat ani tím, že se stal nepsanou tradicí už za působení našeho prvorepublikového prezidenta Tomáše G. Masaryka. Tradičně je novoroční projev pronášen první hodinu po poledni prvního dne v novém roce. Jeho obsahová stránka záleží jen a pouze na zvolené hlavě státu. (Český rozhlas, online, cit. 2013-09-20)

Od roku 2013 byl zvolen novým českým prezidentem Miloš Zeman, který po formální stránce navázal na tradici novoročních projevů Tomáše G. Masaryka. Tím však rozbil dosavadní zaběhlý úzus prezidentů Klause a Havla, kteří hovořili na Nový rok. Z tradice novoročních projevů se však se Zemanem stala tradice vánočních projevů, pronášených nikoliv prvním dnem nového roku, ale v období vánočních svátků okolo 26.12. (Česká televize, online, cit. 2013-09-20)

Jak již bylo řečeno, prvním československým prezidentem, který pronesl novoroční projev, byl Tomáš Garrigue Masaryk. Jeho první novoroční poselství bylo předneseno 1. ledna 1919 a projev sám byl určen spíše do „vnitřních“ řad, tedy do politiky, především pak směrem k poslancům a představitelům vlády. (Štědroň a autoři, 2010, s. 98-110) Masaryk si myšlenku novoročního projevu pravděpodobně přivezl z USA i přes to, že se ve Spojených státech amerických jedná o *State of Union Messages* a američtí prezidenti jsou jejich přednesem vázáni druhým článkem Ústavy (ods. 3), podle kterého musí podrobnou zprávu přednášet Kongresu Spojených států

s poněkud širokým a nepřesným časovým vymezením: „*He shall from time to time give to the Congress information of the state of the union.*“ (Readership Institute, online, cit. 2013-09-28) Z toho důvodu se projevy opakují rok co rok už od vzniku Spojených států v roce 1789 od dob prvního amerického prezidenta George Washingtona. Jediný z celé řady amerických prezidentů, který projev kongresmanům přednesl hned dvanáctkrát, byl válečný prezident Franklin D. Roosevelt (jako jediný byl zvolen do úřadu třikrát). (Štědroň a autoři, 2010, s. 98-110)

O vánoční poselství, které směřovalo k lidu Československa a nikoliv převážně k politikům, se postaral v době mezinárodní válečné krize (po Mnichovské dohodě 1938) nově zvolený prezident Emil Hácha. V podobném duchu jako Emil Hácha vedl novoroční projevy i exilový prezident Edvard Beneš, jejichž obsah převážně směřoval k povzbuzení českého a slovenského lidu v těžkých dobách. Edvard Beneš se tak stal nepřímo „*průkopníkem*“ novoročního prezidentského projevu, protože jeho slova si díky pohnuté době a doslova tváří v tvář nacismu zasloužila patřičné pozornosti. Jeho londýnské vánoční promluvy (v rámci exilu) založily tradici, která přinesla technologický posun hlavně díky novému elektronickému masmédiu – rozhlasu. (Randák, 2011, s. 314-403)

Zakladatelem novoročních projevů v nově vznikající komunistické éře byl Klement Gottwald, který přednesl svůj první projev 1. ledna 1949 (Český rozhlas, online, cit. 2013-09-20). Gottwaldův projev s sebou pokaždé nesl všudypřítomnou propagandistickou komunistickou ideologii, což se následně stalo nutnou součástí také projevů jeho komunistických následovníků. Nejvýstižněji všechny novoroční projevy přednášené komunistickými prezidenty charakterizoval Václav Havel: „*Milí spoluobčané, čtyřicet let jste v tento den slyšeli z úst mých předchůdců v různých obměnách totéž: jak naše země vzkvétá, kolik dalších milionů tun oceli jsme vyrobili, jak jsme všichni šťastni, jak věříme své vládě a jaké krásné perspektivy se před námi otevírají. Předpokládám, že jste mne nenavrhlí do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal. Naše země nevzkvétá. Velký tvůrčí a duchovní potenciál našich národů není smysluplně využit...*“ (Hrad, online, cit. 2013-09-21).

Z obsahové i formální jednodušlosti novoročních projevů komunistické éry se odlišoval projev prezidenta Ludvíka Svobody. Jeho projev byl obsahově spíše poselstvím. Generál Svoboda byl do prezidentského úřadu zvolen 30. března 1968 a

svůj první novoroční projev pronášel v atmosféře národního ponížení a bezmoci v okupovaném Československu (Český rozhlas, online, cit. 2013-09-20). I z pečlivě voleného oficiálního stylu projevu probleskovaly motivy sounáležitosti a jednoty, která mohla být v té době podprahově vnímána jako jednota proti okupantovi. Prezident Svoboda si ponechával jistou míru osobitosti i v oslovení svých posluchačů. Gottwald ve svých prvních dvou novoročních poselstvích užil ještě oslovení „*drazí spoluobčané*“, od roku 1952 on i všichni jeho nástupci až po poslední projevy Gustáva Husáka užívali jednotnou úvodní formuli „*drazí spoluobčané, soudružky a soudruzi*“, právě s výjimkou Svobody, ten se na své posluchače a čtenáře obracel opět jen jako na „*spoluobčany*“. V roce 1972 užil dokonce ještě o něco familiárnější oslovení „*drazí spoluobčané, milí přátelé*“ (Český rozhlas, online, cit. 2013-10-01).

Novoroční projev, který se stal pro české dějiny zlomový, byl již výše zmíněný projev nového prezidenta Československé socialistické republiky Václava Havla. Havlův projev se odlišoval nejen od projevů nedávných komunistických prezidentů, ale také od těch „*předkomunistických*“. Označení předchozí éry nekompromisním pojmem totalita, pojmenování jejího zhoubného vlivu na všechny oblasti života národa, faktografické zhodnocení stavu zemědělství, průmyslu i obchodu by si žádný úřadující prezident komunistické doby kvůli jistým následným sankcím nemohl dovolit, a tak první novoroční projev Václava Havla vzbudil velikou pozornost. Neexistují žádné oficiální statistiky sledovanosti prvního novoročního projevu Václava Havla, lze ovšem i tak předpokládat, že se jednalo o vůbec nejsledovanější novoroční projev. Ostatně dodnes je to projev často citovaný a je považován za jedno z nejvýznamnějších svědectví doby. Sám Václav Havel v knize „*Prosím stručně*“ přiznal: „*Na nějaké dlouhé konzultace nebyl čas, pár přátel ten projev četlo, ale tím to také skončilo.*“ (Havel, 2006, str. 104).

Z formálního hlediska Havlův projev představoval ještě další nezanedbatelný přínos. Jednotný styl předchozích prezidentských projevů se začal měnit podle osoby mluvčího. Díky tomu začaly novoroční projevy působit živějším a hlavně osobitějším dojmem. Prezidenti v nich dříve vystupovali s pozdravy a poselstvím „*jménem Ústředního výboru Komunistické strany Československa, Ústředního výboru Národní fronty, československé vlády i jménem svým.*“ (JBures, online, cit. 2013-10-01). Výše uvedenými slovy se pokoušel v obyvatelích vyvolat pocit nejen vnitřní, ale rovněž

vnější jednoty moci, která byla prezentovaná absolutní a neotřesitelná. V Havlových projevech psaných od srdce jeho vlastní rukou se tak lidé nově učili rozpoznávat mezi řádky osobu mluvčího, která jim byla do té doby skryta pod neprůhlednou ideovou příkryvkou. (Český rozhlas, online, cit. 2013-09-20)

Již více než sedmdesát let pronáší čeští (dříve českoslovenští) prezidenti své novoroční projevy. Jejich proměnlivost byla a je pochopitelně závislá na politických podmínkách, a právě proto jsou v průběžném srovnání zajímavými komentáři své doby, které stojí za hlubší analýzu. (Randák, 2011, s. 314-403)

2 Život a politické působení Václava Havla

2.1 Významné milníky politického působení Václava Havla do roku 1989

Václav Havel pochází z významné předválečné pražské buržoazní rodiny. Jeho matka, Božena Havlová (rozená Vavrečková), byla dcerou úspěšného spisovatele, diplomata a později manažera Baťových závodů Huga Vavrečky, selfmademana ze Slezska. Jeho otec, Václav Maria Havel, byl synem developera Václava Havla, který pocházel ze starého mlynářského rodu a sám se vlastním přičiněním vypracoval na známého pražského podnikatele, který nejen postavil známou pražskou Lucernu, ale i dům (číslo popisné 2000) na dnešním Rašínově nábřeží, kde bydlí dodnes část Havlovy rodiny. První potomek se Václavovi a Boženě narodil v roce 1936. Byl jím starší syn Václav. O dva roky později se Václavovi narodil mladší bratr Ivan. Významnou osobou patřící do Havlovy rodiny byl pro Václava strýc Miloš (bratr Václava M. Havla). Strýc Miloš patřil za dob první republiky k duši filmového průmyslu, avšak komunistická doba pro něj znamenala ztrátu zaměstnání a následný nástup do vězení (byl odsouzen za údajnou spolupráci s nacisty). (Kaiser, 2009, str. 11-18)

Prvním politickým vzdorem proti tehdejšímu režimu, v pomyslném čele s Václavem Havlem, se stal spolek zvaný *Šestatřicátníci*. *Šestatřicátníci* se sami spíše charakterizovali jako kroužek, který se skládal z přátel a známých v Havlově věku, kdy většinu členů spojoval buržoazní původ. Kroužek se po několika setkáních rozdělil na dvě křídla – na křídlo politické a na druhé, spíše múzické. Havel se v té době přikláněl ke křídlu druhému, i když už v té době měl jisté názory na politiku, jen nebyly tak ostře vyhraněné jako později. Během dvou let se *Šestatřicátníci* setkali asi dvacetkrát. Publikační činnost spolku patřila mezi jejich hlavní témata, neboť *Šestatřicátníci* vydávali dva časopisy - *Stříbrný vítr - básnická revue 36* a *Rozhovory 36*. Všechno, co vydali, mělo podobu samizdatu - nikdy neschválené eseje, polemiky, literární kritiky a hlavně básně. Poslední setkání vyvrcholilo na Havlově, avšak hlavní stan kroužku byl převážně v oblíbené kavárně Slávie v Praze. Pro tehdejší režim nebyli *Šestatřicátníci* nebezpeční. (Kaiser, 2009, s. 26-30)

Na začátku šedesátých let se stal Václav Havel velmi známou osobností divadla Na zábradlí. Po skromných začátcích, kdy ho ředitel tehdejšího divadla Na zábradlí Ivan Vyskočil zaměstnal jako kulisáka, na sebe Havel poprvé upozornil svou hrou *Autostop*, kterou napsal společně s Vyskočilem. Přestože Havel s Vyskočilem rád spolupracoval, poskytl mu rok 1963, kdy Vyskočil z divadla odešel a na jeho místo nastoupil Jan Grossman, větší uvolnění pro jeho literární činnost, a tak začal Havel mnohem více experimentovat s dramatickým žánrem. (Kaiser, 2009, s. 52-53)

Havlovy hry v sobě měly skrytý politický podtext téměř odjakživa. Stačí připomenout charakteristiku absurdní literatury: *lidský život postrádá smysl, neexistuje schopnost komunikace, vládne pocit odcizení* (Prokop, 2004, s. 41). Všechny tyto faktory jsou v tehdejší době přetrvávajícím vlivem komunistické strany. Divadelní hry tak v sobě skrývaly nesmiřitelnost a netoleranci k tehdejšímu politickému režimu, který vnitřní i vnější dění ovlivňoval a byl přítomen všude. Václav Havel prostřednictvím svých her hlásal nejen svůj názor na život a na současnou společnost, ale také na politické dění (které ke každé společnosti neodmyslitelně patří). Díky jeho hrám a vlivu (nejen doma, ale i v zahraničí), který s sebou jeho hry nesly společně s Havlovým jménem, se ho začal komunistický režim obávat víc, než kdyby Havel uspořádal týdenní pochod Prahou ve jménu demokracie.

Havlův rostoucí vliv a zárodky nestability komunistického režimu lze vidět i na první zahraniční cestě do Bonu, kam odjel společně se svým přítelem Grossmanem, a kterou si u úřadů pod pohrůžkou vynutil. (Kaiser, 2009, s. 54)

9. května 1965 se na plenární schůzi Svazu spisovatelů diskutovalo o zrušení časopisu *Tvář* (do kterého byl Havel ve stejném roce pozván a stal se jeho ochráncem), který se podle Svazu spisovatelů vymkl ideové kontrole. Na tehdejší sjezdu nejvíce proti *Tváři* vystupoval vedoucí ideologického oddělení ÚV KSČ Pavel Auersperg. Havel s Janem Novotným (šéfredaktorem časopisu *Tvář*) vystoupili tehdy na obhajobu časopisu. Havlův odpřednášený projev na všechny přítomné velice zapůsobil, a tak byl jeho projev zakončen mohutným potleskem. Auersperg prý dokonce jednomu ze svých kolegů pošeptal: „*To bude pro nás nebezpečný chlapec.*“ (Kaiser, 2009, s. 57).

I přesto, že měl Havlův projev velkou váhu, ÚV KSČ stále lobovalo za zrušení *Tváře*, a tak se Havel i se svými přáteli z *Tváře* rozhodl podniknout protiútok. „*Tvářisté*“ si založili fanklub nazvaný *Aktiv mladých autorů* a uspořádali protestní

petici. Havlovy kontakty v umělecké obci se ukázaly jako klíčové. Tehdejší petice se stala první velkou peticí v dějinách komunistického Československa. Petice zasahovala totiž až na Slovensko a odhad počtu podpisů byl od 241 ke zhruba třem stům, což byl na tu dobu veliký úspěch. Jejich počínání však bylo marné a roku 1966 přestal časopis *Tvář* vycházet. Druhý pokus obnovení *Tváře* po zrušení cenzury v roce 1968 se také nepovedl, a tak v roce 1969 (po opětovném nastolení cenzury), bylo zastaveno vydávání nejen časopisu *Tvář*, ale i *Literárních novin*. (Kaiser, 2009, s. 56-60)

I přes všechno špatné, co Václava ke konci *Tváře* potkalo, si Havel zkušeností z časopisu vždycky cenil. Doslova v Dálkovém výsledku říká: „*V mém životě měl tenhle krok ovšem větší význam, než by se na první pohled mohlo zdát: Začalo jím nejen několikaleté období bojů za tvář, nejen několikaleté období mého „rebelantského“ angažmá ve Svazu spisovatelů, ale zároveň s tím nebo skrze to začalo cosi hlubšího vůbec: mé angažování kulturně politické a občanské, tedy to, co posléze vyústilo do mého „disidentství“... Vstupem do redakční rady Tváře začalo tedy pro mne údobí tisíců nekonečných debat, schůzí, hádek, byla to má privátní škola politiky.*“ (Kriseová, 1991, s. 44 - 45).

20. a 21. srpna 1968 trávil Václav Havel s manželkou Olgou v Liberci. Nemohli vědět, že i Liberec se stane jedním z míst, kam zanedlouho dorazí armáda Varšavské smlouvy. Když se tak zanedlouho stalo, Havel se svým přítelem Janem Třískou byli naprosto pobouřeni a nehodlali sedět doma s rukama v klíně. Naopak, hned druhý den ráno poté, co k nám dorazili vojáci Varšavské smlouvy, se Havel vydal s Janem Třískou na blízkou rozhlasovou stanici, kde vyzývali lid, aby se nevzdali bez boje své těžce nabyté počáteční svobody. Zpočátku byla tato tzv. „vláda mikrofonu“ velice oblíbená, ale už po týdně propadli lidé skepsi a zoufalství. Asi nejlépe charakterizoval následující léta John Keane ve své knize *Politická tragédie v šesti dějstvích* (s. 169), kde říká, že nastala doba konce ideálů (hlavně socialistických), iluzí a že začíná doba deziluzí, pocitů marnosti a nastává tak konec potřeby vzájemné solidarity.

O rok později (1975) napsal Havel otevřený dopis prezidentu Husákovi, kde naprosto otevřeně kritizuje tehdejší poměry. Zajímavostí by mohlo být, že Havel za tento „čin“ nebyl nijak trestně stíhán, i přesto, že to sám očekával. (Kriseová, 1991, s. 64)

Zanedlouho poté vzniku *Charty 77* předcházel skandál s hudební skupinou *The Plastic People of the Universe* (také známou pod zkratkou *PPU*). Václav Havel se dobře znal s Ivanem Martinem Jirousem (přezdívaný jako Magor), který se velmi angažoval v prosazení *Plastiků* a kterého opět zatkli ani ne dva týdny po seznámení s Havlem (celkem byl Jirous vězněn pětkrát). 17. března 1976 zahájila StB razii, kdy během ní pozatýkala všechny členy *Plastiků*. Konal se soudní proces (hlavní líčení se konalo v Praze od 21. do 23. září), který měl být ukázkou toho, co se stane ostatním příznivcům *Plastiků*, pokud budou za skupinou dále stát. Havel byl jejich velkým příznivcem a mocenské ukázky komunistů se nezalekl, spíš ho naopak pobouřily k činům, které následně vedly k vynesení velmi mírných trestů uvězněným *Plastikům*. (Jirous, 2008, s. 140-205)

Dalším závažným důvodem pro vznik *Charty 77* bylo nedodržení *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech*, který byl podepsán na helsinské konferenci o spolupráci v Evropě v roce 1975. Komunisté se zde *de facto* zavázali, že budou dodržovat lidská práva a svobody, což nakonec nesplnili. (Keane, 1999, s. 242-248)

První schůzka, kde se jednalo o vzniku *Charty 77*, se uskutečnila 11. prosince 1976 v bytě Havlova kamaráda. Zde se přítomní dohodli, že vytvoří něco trvalého a že se Havel pro to „něco“ pokusí zhotovit základní provolání. Jeho přátelé pomáhali například s názvem, který vymyslel Pavel Kohout (jeden z hlavních iniciátorů *Charty 77*). Mluvčími charty byli ustanoveni: Václav Havel („za mladší lidi“), Jiří Hájek (za exkomunisty) a Jan Patočka (za intelektuály prvorepublikové provenience) (Kaiser, 2009, s. 191). Program byl zcela očividný. Chartisté chtěli, aby komunistická strana začala dodržovat to, k čemu se sama a dobrovolně zavázala.

V lednu 1977 se veřejně deklarovala *Charta 77*, která získala neuvěřitelných 242 podpisů. StB na vydání *Charty* zareagovala rychle a okamžitě, a to tak, že zatkli všechny hlavní organizátory *Charty*. Čemu však zabránit nedokázali, byla skutečnost, že *Charta* pronikla i za hranice, kde měla velký pozitivní ohlas. (Keane, 1999, s. 242-248)

Koncem dubna 1978 vznikl díky tvrdému jádru *Charty* Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). S ideou VONSu v létě 1977 přišel jako první Jan Tesař, ale i přes to byl vznik výboru zhruba o rok odložen. Všichni zakladatelé VONSu

byli chartisté. Výbor nabízel pomoc všem lidem stíhaným nebo vězněným pro své ideové přesvědčení i všem obětem policejní nebo justiční zvrů. VONS tak nabízel pomoc daleko za hranice Charty. VONS zaznamenával konkrétní případy a ty si jednotliví členové rozdělovali mezi sebou. Každý případ musel být zrekonstruován, byl navázán styk s rodinou oběti (podle potřeby byla rodina finančně podpořena) a jezdilo se na soudy, kde se psala sdělení určená veřejnosti. Václava Havla idea výboru na ochranu „*politických*“ nadchla a k VONSu se neváhal připojit i přes to, že se výboru příliš nevěnoval. Václav Havel tedy nebyl ani vynálezcem, ale ani hybnou silou VONSu, avšak samotné členství ve výboru bylo nebezpečné, a tak musel každý „*vonsista*“ počítat s tím, že pro něj jednoho dne může přijít StB. (Kaiser, 2009, s. 121-144)

Za definitivní konec Havlovy „*nepolitické politiky*“ je bezesporu považováno založení Občanského fóra roku 1989. Havel se společně s několika přáteli (po povolené studentské manifestaci na Albertově, která přerostla v masovou demonstraci a skončila brutálním zásahem policie) dohodl, že je potřeba podchytit obecné pobouření a založit široké protitotalitní hnutí jako politický protějšek hereckých a studentských stávkových výborů. Společně tedy vymysleli název Občanské fórum a první zakládající schůze se konala v Činoherním klubu. Celá zakládající schůze měla Havlův rukopis: na scéně se střídala politická vystoupení s kulturními a končila reprezentativním výběrem zakládajících členů. (David, 2003, s. 51-53)

Za vládu se k pokojnému řešení sporů během jednání s delegací OF zavázal premiér Ladislav Adamec, který se stal pravděpodobným komunistickým kandidátem na prezidenta. Návrh Radikálního Demokratického fóra (uskupení vyšlé z KSČ) se snažilo následnou Havlovu kandidaturu na prezidenta znepříjemnit zbraní, kterou málokdo očekával: přímou volbou prezidenta. Přímou volbu začala na zasedání parlamentu 12. prosince hájit i samotná KSČ vědoma si mediální moci nad obyvateli Československa. Havel i jeho spolupracovníci si moci médií byli také vědomi, a proto si Václav Havel sjednal tajnou schůzku s ředitelem Československé televize. Schůzka Miroslava Pavla (ředitel Československé TV) s Václavem Havlem nedopadla dobře (Pavel byl totiž bývalý mluvčí Adamcovi vlády a s Havlem nesympatizoval) a nehodlal připustit, aby Havel vystoupil v hlavním vysílacím čase, který byl určen hlavně pro

vysoké politické hodnostáře. Nakonec se Havlovi přeci jen podařilo Pavla přesvědčit a ještě v ten večer vystoupil o půl osmé ve zprávách. (Pacner, 2001, s. 464-573)

Adamec 7. prosince rezignoval a svým nástupcem ustanovil Mariána Čalfu, který se stal i přes své dlouholeté stranické přesvědčení jedním z Havlových spojenců a který po oficiálně vyhlášené kandidatuře Václava Havla na prezidenta Československa dokázal celé Federální shromáždění přesvědčit, aby pro něj hlasovali jako jeden muž. Sám Havel o Čalfovi prohlásil: „... *on později vysvětlil Federálnímu shromáždění, proč mne má zvolit prezidentem, a určil termín tak, abych mohl pronést už novoroční projev... A byl to posléze Čalfa, kdo naučil novou vládu vládnout.*“ (Havel, 2006, str. 55).

2.2 Václav Havel československým prezidentem

Václav Havel byl 29. prosince 1989 zvolen Federálním shromážděním prezidentem Československé socialistické republiky. Skutečnost, které nemohla uvěřit nejen celá česká a slovenská veřejnost společně se zahraničím, ale ani samotný aktér a nově zvolený prezident. (David, 2003, s. 51)

„Moderní teorie demokracie je úzce spojena s principem reprezentace (representation).“ (Novotný, 2010, s. 137). Politika je tedy v první řadě o reprezentování a Václav Havel si byl pojmu reprezentace velmi dobře vědom. Se stále rostoucí smečkou navzájem bojujících zpravodajů z novin, rozhlasu a televize (z domova i ze zahraničí) se nakonec muselo vypořádávat i několik Havlových tiskových mluvčích. Sám Havel tak získal více času na reprezentaci československého národa navenek, udržování a budování přátelských vztahů s ostatními státy a utužování nejen vnitřní, ale také vnější suverenity státu. (Keane, 1991, s. 308)

První kroky československého prezidenta vedly do země, která se stala mnohým Čechům a Slovákům trnem v oku již po první světové válce. Západní a Východní Německo se tehdy sjednocovalo a Václav Havel si pro svou první státní návštěvu vybral právě Německo. Prezidentská cesta byla v dané zemi úspěšná, avšak domácí scéna Havlovi tento krok dlouho vyčítala. Další prezidentova cesta, která se stala tentokrát trnem v oku hlavně strážcům české kasy, byla cesta do USA, kde se Václav Havel

setkal s prezidentem Bushem a na zasedání obou komor Kongresu pronesl projev, který v sobě nesl zprávy o konci komunistické éry, o pádu železné opony a o konci bipolárního rozdělení světa i studené války. Zanedlouho poté se Václav Havel společně se svým hradním týmem vydal na další zahraniční cestu, která naopak vedla na východ, kde se Václavu Havlovi povedlo zrušit doktrínu, která omezovala naši suverenitu. Dokonce se Havlovi podařilo přesvědčit Gorbačova k podpisu smlouvy potvrzující rovnoprávné přátelství obou zemí. (Polívková, 1994, s. 6-8 a s. 61-73)

V zahraničí se Václavu Havlovi dařilo paradoxně víc než doma. Stačí pouze připomenout tzv. „*pomlčkovou válku*“, ne příliš povedený lustrační zákon, zánik Občanského fóra a hlavně vzrůstající neklid mezi Čechy a Slováky. (Keane, 1999, s. 242)

Tehdejší Socialistická ústava dávala prezidentovi právo zákonodárné iniciativy (=prezident mohl Federálnímu shromáždění navrhnout zákony, které Federální shromáždění bylo povinno projednat), a tak Václav Havel využil svého práva a parlamentu navrhl přejmenování státu. Do jeho návrhu spadalo též přejmenování armády (změna názvu Československé lidové armády) a nový státní znak (vymizení komunistické hvězdy). (Bureš, 2013, s. 89-102)

Problém však nastal hlavně s názvem státu, kdy si slovenská část obyvatel připadala diskriminována. Federální shromáždění tedy schválilo zákon, podle něhož měl stát dvě jména: v českých zemích bez pomlčky (Československá republika) a na Slovensku s pomlčkou (Česko – slovenská republika). V Bratislavě se na velkém veřejném shromáždění nový zákon setkal s bouří protestů. Nakonec se přece jen podařilo Slovensko zviditelnit a byl přijat název státu: Česká a Slovenská Federativní republika. (Pavlíček, 2002, s. 207-314)

Dalším krokem ke svobodě se pro Českou a Slovenskou Federativní republiku měly stát tzv. Lustrační zákony. (Keane, 1999, s. 328-337)

Lustrační zákon byl přijat 4. října 1991 a dal by se považovat za „*komunistickou čistku*“. Není divu, že téměř po čtyřiceti letech budování Československé socialistické republiky, kdy mezi hlavní budovatelské programy patřilo zatýkání a zavírání lidí, u nás došlo k uzákonění morálně nejpochybnějšího a politicky nejkontroverznějšího nařízení v celé střední a východní Evropě. Hlavním cílem bylo poskytnout široké veřejnosti základní údaje o rozsahu komunistických zločinů či dokonce dohnat před soud ty, kteří

se angažovali ve prospěch tehdejšího režimu. Lustrace se tedy vztahovala nejen na právo disponovat se státním tajemstvím, ale i na právo občanů, aby byli seznámeni s pravdou. Bohužel byl tento zákon používán v tom nejhorším slova smyslu. Například zaměstnavatelé, aby se nedostali do problémů, začali své zaměstnance lustrvat, aniž by k tomu měli opodstatněný důvod. Navíc se nový režim řídil podle záznamů starého režimu, které pocházely z archivů StB, kde byla uvedena celá řada lidí, aniž by kdy s StB spolupracovali a díky přemrštěné aktivitě většiny členů StB na počátku roku 1989 bylo několik set tisíc svazků dokumentace skartováno a zlikvidováno. Předpokládá se, že byly zničeny svazky hlavně s vysokými funkčními představiteli. (Keane, 1999, s. 328-337)

Václav Havel měl ohledně zákona vnitřní rozpory: *„Problém je v tom, že příslušný zákon vychází z principu kolektivní odpovědnosti, zakazuje výkon určitých funkcí jen na základě příslušnosti jednotlivců k určitým vnějšími znaky definovaným skupinám a nedává jim právo na individuální posouzení jejich případu, čímž se dostává do rozporu se základními principy demokratického právního řádu.“* (Labera In: Keane, 1999, s. 335) Po podpisu zákona poslal Václav Havel parlamentu dopis, ve kterém stálo, že je zapotřebí vylepšit zákon tak, aby každý občan měl právo obrátit se na nezávislý soud a že je nutné dát svobodě projevu zákonný podklad.

Ještě dlouhou dobu před přijetím Lustračního zákona mělo Občanské fórum značné problémy. Občanské fórum bylo celonárodní spontánní hnutí, které Václav Havel spoluzakládal za jediným účelem: pokojně odstranit předchozí režim a zprostředkovat přechod k demokracii. Strana vznikla během dvou až tří dnů a následně po splnění úkolu měla stejně rychle, jako vznikla, zaniknout. Takový byl Havlův plán. To se ovšem nestalo a strana (kde byl Havel až do 29. prosince předsedou a se kterou měl po inauguraci značné rozpory), začala mít vážné problémy ohledně své identity. Nebylo totiž jasné, zda je stranou, spolkem či odborovou centrálou, a tak se později naplnila slova Václava Klause: *„... Ve druhé polovině roku 1990 začal zásadní střed o charakter našeho politického systému – mezi stoupenci standardních a nestandardních mechanismů, který byl nejvýrazněji prezentován několik měsíců trvající polemikou o transformaci Občanského fóra v normální politickou stranu.“* (Pacner, 2001, str. 511). Většina delegátů sněmu OF v lednu 1991 s jeho přeměnou souhlasila i přes odpor

některých straníků, kteří se spíše přikláněli ke středu či levici, a tak strana 23. února 1991 zanikla.

Ze zanikající strany se tehdy vydělila početná Občanská demokratická strana (ODS), vedená Klausem, a menší Občanské hnutí (OH) s Jiřím Dienstbierem v čele. (Pacner, 2001, s. 511-520)

Zánik občanského fóra nebylo jediným vážnějším politickým krokem, kterému musela česká a slovenská politická scéna čelit. Vážné napětí mezi Čechy a Slováky znamenala již zmíněná „*pomlčková válka*“ a protože to byl právě Václav Havel, kdo s návrhem na změnu státu přišel, daly by se považovat jeho činy za důsledek rozpadu České a Slovenské Federativní republiky. Avšak k rozpadu státu, který držel při sobě po celou dobu komunismu, bylo potřeba mnohem víc nejasností a neshod, které onen „*sametový rozvod způsobil*“. (Keane, 1999, s. 346-358)

Václav Havel byl naopak tím, kdo se snažil o zachování společného státu. Důkazem je petice *Za společný stát*, kterou inicioval na Havlův popud jeho dlouholetý přítel a poradce Pavel Tigrid. Havel se tak *de facto* obrátil při záchraně státu nikoliv na instituce, ale na lid, kdy v sobě petice nesla myšlenku celostátního referenda. Petice sice byla podepsána téměř dvěma miliony lidí, avšak většina podpisů patřila Čechům, a tak Havlova taktika nakonec ztroskotala. (Keane, 1999, s. 346-358)

Události nabíraly spád a poslední úder Havlovi zasadil nejméně oblíbený slovenský politik v Čechách, premiér Mečiar, když zablokoval v červnu 1992 ve Federálním shromáždění opětovné zvolení Havla prezidentem (jeho mandát měl skončit v říjnu 1992). Zůstal sice podle Ústavy i nadále ve funkci, avšak ne na dlouho. 20. července 1992 abdikoval na funkci prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky: „*Milí spoluobčané, dnes v poledních hodinách odevzdal kancléř Karel Schwarzenberg Federálnímu shromáždění můj dopis, v němž oznamuji, že dne 20. července v 18:00 hodin odstupuji z funkce prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky. K tomuto kroku jsem se rozhodl po zralé úvaze a vedlo mne k němu zjištění, že závazky vyplývající ze slibu věrnosti České a Slovenské Federativní Republice a její Ústavě nemohu už nadále plnit způsobem, který by byl v souladu s mým založením, přesvědčením a svědomím.*“ (Český rozhlas, online, cit. 2013-10-06).

V srpnu tak mohli vůdci dvou hlavních politických stran (za ODS Klaus a HSĎS Mečiar) společně vypracovat scénář na pokojnou likvidaci státu, kdy došlo k dohodě

rozdělení majetku v poměru 2:1, zaručení pravomocí nastupujících republik podle mezinárodních zákonů a vytvoření celní a měnové unie. (Keane, 1999, s. 357)

Poslední věc, která se stala pro české a slovenské dějiny společné je datum vzniku obou samostatných republik.

2.3 Václav Havel českým prezidentem

„Slibuji věrnost České republice. Slibuji, že budu zachovávat její Ústavu a zákony. Slibuji na svou čest, že budu zastávat svůj úřad v zájmu všeho lidu podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“ (Český rozhlas, online, 2013-10-06) Přísahu na Ústavu České republiky si z úst Václava Havla, nově zvoleného prezidenta, mohly prostřednictvím televize a rádií poslechnout miliony občanů nově vzniklého státu. Prezidentský slib složil Václav Havel 2. února roku 1993 na slavnostní schůzi Poslanecké sněmovny ve Vladislavském sále Pražského hradu. (Keane, 1999, s. 372)

Václav Havel si stejně jako ve svém prvním prezidentském období uvědomoval důležitost zahraniční politiky, která se už za jeho prvního prezidentského období převážně točila okolo NATO a EU, kde Václav Havel narážel na značný odpor nejprve československých obyvatel a po rozdělení čelil značné kritice od samostatného českého národu. Většina obyvatel neviděla zprvu NATO ani EU jako společenství, které vzniká na dobrovolném členství národů a na společné ideologii. Nedokázali poznat rozdíl mezi rovnoprávným partnerstvím a nerovnoprávným „*partnerstvím*“. Převážně ne ty generace, které prožily značnou část života v totalitě. (Mandler, 2004, s. 81-130)

NATO v té době nezahrnovalo celou Evropu, a tak Václav Havel už v roce 1990 v USA s tehdejším prezidentem Bushem probíral možnost zrušení Severoatlantické aliance a vytvoření aliance nové. Nakonec převážila myšlenka transformace NATO nad jejím zrušením. NATO tedy počátkem ledna 1994 svolala summit na podporu vzájemných vztahů mezi členskými státy a čtyřmi členy Visegrádské skupiny (Česká republika, Polsko, Slovensko, Maďarsko). Václav Havel měl na summitu projev, který přenášely televize z celého světa. Havlův projev dokázal domácí veřejnost přesvědčit, že vstup do NATO pomůže stabilizovat demokracii a hospodářství v České republice. (David, 2003, s. 422-428)

Domácí politika ovšem se vstupem do NATO nesouhlasila a sociální demokraté chtěli, aby se o vstup do NATO hlasovalo v referendu. Komunisté byli proti vstupu do NATO stejně ostře jako sociální demokraté. ODS sice se vstupem souhlasila, ale předseda strany si s ideou „nevstupovat“ zpočátku notoval s předsedou ČSSD, avšak názor Miloše Zemana se přeci jen po dlouhých diskuzích změnil, slevil z referenda a proměnil se dokonce v příznivce NATO. Česká republika byla do NATO oficiálně přijata v březnu 1999. (David, 2003, s. 373-383 a s. 422-426)

Jak již bylo řečeno, Václav Havel by se dal označit za „*euronadšence*“. Stejně jako se snažil dostat Českou republiku do NATO, pokoušel se i o vstup České republiky do EU. O jeho úplně první zahraniční prezidentské návštěvě již byla řeč, co řečeno ovšem nebylo, byl jeho rozhovor pro tehdejší Československou televizi, kde se jménem občanů omluvil za „*morálně nepřijatelné*“ chování k sudetským Němcům. Václav Havel však v knize Prosim stručně (s. 100) jasně říká: „*V žádném mém prezidentském projevu se omluva sudetským Němcům nevyskytuje... jen jsem řekl, že by československá omluva byla vhodná.*“ Avšak v televizi, a zvláště ve svém pravidelném rozhlasovém vysílání z prezidentského zámku v Lánech, neustále útočil na přizemnost, úzkoprsost, neznalost světa a na netoleranci. Havel svým prohlášením sledoval dva cíle: „*čechocentrismus*“ a „*provinciální nedůvěru*“ (Český rozhlas, online, 2013-10-10) k vnějšímu světu jako dva negativní prvky, kterými se čeští obyvatelé řídí ve svých názorech na německé obyvatelstvo. Přátelství s Německem nakonec podepsáno bylo, a to v únoru roku 1992, kdy se mluvilo i o podpoře Německa členství tehdejšího Československa. Po rozpadu Československa se k obnově dokumentu vrátilo.

Havel si nakonec českou veřejnost svými dlouho propagovanými myšlenkami získal a v referendu (pro referendum byl vydán speciální ad hoc zákon č. 515/2002 Sb.), které proběhlo 13. a 14. června 2003 členství podpořilo přes 77% voličů. (Marek, 2010, s. 175)

Po volbách do poslanecké sněmovny v roce 1996 získala pravicová strana v čele s Václavem Klausem pouze 68 poslaneckých křesel a po jednáních (do kterých se zapojil i Václav Havel) nakonec vytvořila koalici ODS, KDU-ČSL a ODA. Koalice však měla značné problémy, strany se například nedokázaly dohodnout na společných reformách a začaly se objevovat hospodářské problémy, což zapříčinilo spory uvnitř vládní koalice. Avšak největším problémem se pro samotnou ODS stala „*investigativní*

neboli pátrací žurnalistika“, která po roce 1989 začala střežit demokracii. (Verner, rok, str. 68) Díky investigativní žurnalistice se povedlo odhalit neexistující dárci peněz pro ODS v roce 1997, což se stalo poslední kapkou do již tak přeplněného poháru koaličních partnerů. ODA a KDU-ČSL se tak rozhodlo pro ukončení spolupráce s největší vládní stranou. Podání jejich demise si Václav Klaus vyložil jako atentát na svou osobu a novináři celou aféru začali nazývat sarajevským atentátem. (Pacner, 2001, s. 560-573)

Rudolfinský projev, který Václav Havel pronesl 9. prosince 1997 v Dvořákově síni v Rudolfinu, byl v té době považován za největší kritiku, kterou Václav Havel pronesl na adresu tehdejšího předsedy vlády Václava Klause: *„Zazlívám-li něco těm, kteří dnes odstupují, pak daleko víc, než ty či ony konkrétní prohřešky, celkově apatický, ba přímo nepřátelský vztah ke všemu, co by mohlo jen vzdáleně občanskou společnost připomínat či tvořit. Tento apatický vztah je totiž přesně tím, co je v posledku odpovězeno za to, že tak banální demokratická příhoda, jakou je pád vlády, se jeví jako málem antické drama a do jisté míry se takovým dramatem stává: mnoho lidí má docela pochopitelný pocit, že stojí tváří v tvář krachu určité koncepce státu, určitého pohledu na svět, určitého souboru ideálů.“* (Havel, 2006, s. 146).

O necelé dva měsíce později se v Poslanecké sněmovně hlasovalo o důvěře úřednické vlády sestavené Václavem Havlem. Tzv. vláda Josefa Tošovského získala 123 platných hlasů a byla jmenována prezidentem republiky do funkce. (Kubát, 2013, s. 78)

Stejnou pozornost, jakou věnovala média politickým skandálům uvnitř České republiky, věnovala média svou pozornost i prvním dámám.

Za dob nacismu a posléze komunismu v Čechách i na Slovensku byl bulvární tisk zrušen, avšak rok 1989 přinesl obnovení a značné rozšíření tohoto média, a tak se v zemi čerstvě zavedený bulvární tisk hlavně zaměřoval na chyby druhé manželky Václava Havla. Olga naopak působila v roli první dámy ještě za doby, kdy se bulvární tisk dával postupně dohromady a metodou pokus – omyl se snažil na českém trhu prosadit. Dagmar naopak zastávala roli první dámy v době, kdy bulvární média pomalu, ale jistě dosahovala vrcholu díky nově přichozímu švýcarskému vydavatelskému koncernu Ringier AG. (Keane, 1999, s. 374)

Za první a druhé republiky byla pozice první dámy velmi vážená a jak žena našeho prvního prezidenta, tak i jeho nástupce, byla jednou ze složek reprezentující úřad prezidenta republiky. Byla též považována za jedinečnou a nedílnou součást tehdejšího společenského života. Komunistická éra přinesla mnoho změn, a tak se z prvních dam staly ikony režimu bez vůle či vlastní identity. Jednoduše řečeno – staly se pouze dalším nástrojem komunistické propagandy, které směly všechno, ale v důsledku neměly žádnou moc a z toho důvodu jim nebylo tehdejším režimem vytvořeno nic na způsob úřadu první dámy. Revoluci přinesla až Olga Šplíchalová, která patřila k Václavu Havlovi od nepaměti, a protože byla považována stejně jako Václav Havel za „*milované dítě revoluce*“ (Keane, 1999, s. 374), byly jí občasné přešlapy a komentáře tolerovány mnohem víc než Havlově druhé manželce. Olga Havlová si své zázemí vytvořila ve Výboru dobré vůle, který čítal něco kolem 19 zaměstnanců, kde jí pomáhali i s úřadem první dámy. Dagmar Veškrnová po svatbě s Václavem Havlem žádné podobné zázemí neměla, ale lidé se na ní stejně jako dříve na Olgu začali obracet s nejrůznějšími žádostmi, do kterých přibyla i mezinárodní agenda. Sama však nemohla všechny povinnosti zvládnout, a tak v rozhovoru pro Mladou frontu DNES řekla, že by si přála, aby nějaký zákon definoval její pravomoci. To byla však voda na mlýn nejen většině novinářů, ale i samotným poslancům. Pavel Rychetský (tehdy předseda významné senátní komise pro ústavní a legislativní záležitosti) tento výrok zkritizoval slovy: „*Manželka prezidenta není úřad a v žádném případě to není ústavní úřad.*“ (Keane, 1999, s. 375) Dáša se oproti výroku ostře ohradila, což způsobilo jen další mediální vlnu, ale nakonec se jí podařilo vybojovat dvě sekretářky a založit svou vlastní nadaci. Avšak ani tak se jí nepovedlo uniknout kritice hlavně z řad soukromé televizní stanice Nova, která ji během roku téměř každý den mediálně napadala a udělala ji tak v očích veřejnosti nežádoucí osobou.

Díky odvaze Dagmar Havlové a její neústupnosti se jí podařilo zřídit jeden z prvních úřadů první dámy. (Tamtéž, s. 376)

3. září 1997 v Praze zahajuje Václav Havel mezinárodní konferenci Forum 2000. Konference vznikla za podpory japonského filantropa Yoheie Sasakawy a nositelem Nobelovy ceny míru Eliem Wieselem. Posláním Fora je podpora demokratických hodnot a respekt k lidským právům, rozvoj občanské společnosti a posilování náboženské, kulturní a etnické tolerance. (Forum 2000, online, cit. 2013-10-20)

Forum funguje jako nadace dodnes a každoročně jsou pořádány konference, kterých se účastní delegáti a významné osobnosti z celého světa. Od roku 1997 přilákaly řadu významných osobností, nositelů Nobelových cen, bývalé i aktivní politiky, klíčové podnikatele a další, jejichž společným jmenovatelem je zkušenost s vahou odpovědnosti. Jeho královská výsost jordánský princ El Hassan bin Talal, Yohei Sasakawa, Frederik Willem de Klerk, Bill Clinton, Oscar Arias Sánchez, Jeho Svatost Dalajlama, Henry Kissinger, Šimon Peres, Mario Soares, Širín Ebadi, Sergej Kovaljov, Nicholas Winton, Madeleine Albright nebo Wole Soyinka jsou jen někteří z těch, kteří se v průběhu let zúčastnili akcí Fora 2000. (Forum 2000, online, cit. 2013-10-20)

Václav Havel se zapsal do historie Fora jako spoluzakladatel nadace svými následujícími slovy: *„Když jsem se stal prezidentem, začal jsem z důvodů docela srozumitelných jezdit po světě. Podle Ústavy prezident zastupuje stát navenek. Procestoval jsem možná padesát, možná osmdesát zemí všech kontinentů a ve všech těch zemích jsem se setkával s novými a novými tvářemi dnešní civilizace a všechny ty problémy, které jsem znal z literatury a z moudrých knih, se mi náhle jakoby otvíraly v nové živosti, pestrobarevnosti. Znovu a znovu jsem si říkal, jak by to bylo dobré, kdyby chytří lidé, nejen z různých konců světa, různých kontinentů, různých kulturních, civilizačních náboženských okruhů, ale i z různých disciplin lidského poznání se mohli někdy setkat někde ke klidnému rozhovoru...“* (Forum 2000, online, cit. 2013-10-20).

Po smrti Václava Havla funguje Forum 2000 i nadále a každoročně se v Praze jedná o významnou událost, která láká nejen novináře z celého světa, ale také širokou českou veřejnost, která má možnost sledovat fungování Fora i během roku na následujících internetových portálech: Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube. (Tamtéž, cit. 2013-10-20)

Postkomunistická polodiktatura mečiarovského či kučmovského typu, korupce stran, nepřijetí do NATO, vznik nové pomyslné železné opony, podezřelá polodemokracie plná různých populistů a nacionalistů a nepřijetí do EU. To vše hrozilo České republice podle Havlových nejbližších přátel a spolupracovníků a právě tyto hrozby se staly hlavními důvody, proč bylo na Václava Havla tlačeno ze všech stran, aby znovu kandidoval na prezidenta. Všichni v jeho okolí spoléhali na jeho lásku k vlasti a smysl pro zodpovědnost, což byl nakonec jeden z hlavních důvodů Havlovy kandidatury. (Keane, 1999, s. 386-388)

Václav Havel potřetí a naposledy kandidoval na prezidenta v době, kdy poprvé hlasovaly o hlavě státu obě parlamentní komory a vůbec poprvé se stalo, že prezident nebyl zvolen už v 1. kole první volby. Do druhého kola postoupil jako jediný Václav Havel a byl také 20. ledna 1998 zvolen podruhé českým prezidentem. Výsledek volby vyhlásil předseda Poslanecké sněmovny Miloš Zeman: „*Pro Václava Havla bylo v Poslanecké sněmovně odevzdáno platných hlasů 99, v Senátu odevzdáno platných hlasů 47, celkem odevzdáno platných hlasů 146. Konstatuji tedy, že ve druhém kole byl prezidentem České republiky zvolen Václav Havel.*“ (Český rozhlas, online, cit. 2013-10-23)

Zajímavostí by mohlo být, že po Miloši Zemanovi požádal o slovo zástupce předsedy poslaneckého klubu republikánů Jan Vík: „*Chci zdůraznit, že Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa neuznává dnešní volbu hlavy státu. Konstatujeme, že Václav Havel není legitimně zvoleným prezidentem České republiky. Pane Havle, styďte se.*“ (Český rozhlas, online, cit. 2013-10-23). V závěru jeho slov zazněl pískot Dagmar Havlové, která tímto gestem odsoudila slova Jana Vika. O jejím „*nevhodném gestu*“ se ještě dlouho hovořilo nejen v masových médiích, ale i v poslaneckých kuloárech, kdy si od některých vysloužila kritiku a od jiných zase sympatie.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 Problémy vnitřní politiky

3.1 Politické klima

Novoroční projevy jsou významným nástrojem, kterým mohou prezidenti republiky nastolovat nová společenská témata a uvádět je jako naléhavé problémy do veřejného prostoru. Prezidenti jsou ve výkonu své funkce neodpovědní, a tak si mohou často dovolit zcela zásadní kritiku politického působení vlády, parlamentu a dalších subjektů. Václav Havel si toho byl jistě velmi dobře vědom, a tak jeho projevy působily vždy po jejich televizním odvysílání patřičnou rezonanci. Kritika zaznívala pochopitelně především směrem ke vnitřní politice a zejména v období druhé Klausovy vlády značně přispěla ke zhoršení vztahů mezi těmito dvěma politiky.

Co se politického klimatu týče, tak zřejmě nejčastěji citovaným úsekem prvního Havlova projevu, který přednesl 1. 1. 1990, bylo:

*„Milí spoluobčané,
čtyřicet let jste v tento den slyšeli z úst mých předchůdců v různých obměnách totéž: jak naše země vzkvétá, kolik dalších miliónů tun oceli jsme vyrobili, jak jsme všichni šťastni, jak věříme své vládě a jaké krásné perspektivy se před námi otevírají.
Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal.
Naše země nevzkvétá.“* (Hrad, online, cit. 2014-02-02).

Nový prezident tím dal jasně najevo to, co společnost již jistě tušila. Celý tento jeho první projev je kritikou komunistického režimu a jeho cílem je dodat společnosti patřičnou odvahu k budování státu v novém demokratickém prostoru. Havel přímo říká, že žijeme ve „zkaženém mravním prostředí“, což podle jeho slov výstižně popisuje stav, ve kterém se nacházela v době přednesu projevu republika. Navíc se zde dotýká politické integrity každého občana, to když pronesl: „Všichni jsme si totiž na totalitní

system zvykli a prijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme - byť pochopitelně každý v jiné míře - za chod totalitní mašinérie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spolutvůrci.“ (Hrad, online, cit. 2014-02-02).

„Bylo by velmi nerozumné chápat smutné dědictví posledních čtyřiceti let jako cosi cizího, co nám odkázal vzdálený příbuzný. Musíme toto dědictví naopak přijmout jako něco, čeho jsme se my sami na sobě dopustili. Přijmeme-li to tak, pochopíme, že jen na nás všech je, abychom s tím něco udělali.“ (Tamtéž, z r. 1991).

Do tohoto kontextu zapadá i jeho odkaz na prezidenta T.G. Masaryka, který podle něj zakládal politiku na mravnosti. Přání Havla je, abychom mravnost také přenesli do naší politiky. Havel projevem zároveň apeluje na občany, aby si poctivě uvědomili, že před nimi v roce 1990 stojí vůbec první svobodné volby a že by tedy měli odpovědně vybírat své zástupce. Upozorňuje, že to pro všechny občany bude nová situace v tom, že ještě nikdy nezažili to, jaké to je jít volit svobodně a bez omezení. Zároveň však poukazuje na to, že je na občany vrhána značná odpovědnost. *„Budoucí politika i prestiž našeho státu bude záviset na tom, jaké osobnosti si vybereme a posléze zvolíme do svých zastupitelských sborů.“* (Tamtéž, z r. 1991).

Projev je klíčový v tom, že otevírá nová témata politiky, která jednak budou obsažena také v projevech následujících, jednak však budou politicky důležitými oblastmi příštích let. To se ostatně v oblasti vnitřní politiky týká zejména otázek česko-slovenských vztahů a otázky zúčtování s minulostí komunismu, kterou se, jak známo, podařilo „vyřešit“ rozdělením země na dva samostatné státy. Politické klima první poloviny 90. let Havel převážně hodnotí jako období nervozity, částečně i zklamání a pochybností. Asi nikde jinde nenalezneme také tolik varování před tím, aby svoboda nebyla zneužita různými pochybnými politickými osobnostmi a projekty. *„Svoboda překvapivě otevřela dveře projevům našich nejrozmanitějších špatných vlastností a ukázala hloubku mravního úpadku.“* (Tamtéž, z r. 1991).

Co se postojů vůči Slovensku týče, Havel vyjádřil v projevech sice na straně jedné nepochopení pro rozdělení země, na druhé straně však v projevu z roku 1994 realisticky tvrdí, že:

„obě republiky se nezhroutily a střední Evropou naše rozdělení neotřásl. Česká společnost přijala tuto změnu věcně a s pochopením, nepropadla malomyslnosti či poraženectví, na Slováky nezanevřela a bez dlouhého váhání přiložila ruku k dílu, aby pokračovala v tvorbě nových poměrů v rozměrech českého státu. Zranění, které mnohým z nás způsobilo rozdělení Československa, jsme záhy pochopili jako daň, kterou platíme za svou polistopadovou svobodu.“ (Tamtéž, z r. 1994).

„Představy, předpoklady a očekávání se nevztahují pouze na osoby a jejich vlastnosti nebo jejich chování.“ (Schulz a autoři, 2011, s. 21). Havel si v několika projevech všímá také postavení sebe sama jako prezidenta v politickém systému. Je to zajímavá sebedefinice, kdy podle Havla by prezident měl představovat jakousi kontinuitu politické moci a měl by vykonávat úlohu mediátora, tedy usmiřovače a hledače východiska. To je jistě jedna z významných úloh prezidenta, jakkoli není cílem této bakalářské práce hodnotit, jak se mu to během jeho prezidentování skutečně dařilo.

„Tato neodvolatelnost prezidenta kombinovaná se zmíněnými pravomocemi je podle mého názoru i klíčem k pochopení smyslu jeho zvláštní ústavní, a tudíž i politické role: měl by být garantem či prostředníkem kontinuity státní moci, a tudíž i představitelem identity a integrity státu (zastupuje stát navenek!), tedy určitou konstantou ústavního a politického systému, jakýmsi jeho "pevným bodem", instancí "posledního odvolání" či "posledního řešení", trvalou jistotou uprostřed dynamiky demokratického vývoje.“ (Tamtéž, z r. 1993).

Objevuje se zde též několik jistě zajímavých postřehů, které zůstávají aktuálními do dneška. Například odkaz a apel na to, aby prezident jen slepě nevracel parlamentu přijaté návrhy zákonů. Prezident by tak měl sice činit, ovšem to nepovažuje vždy za účinné a správné a na místo toho pléduje za to, aby se dařilo nějakým způsobem napravit odlišné představy prezidenta a parlamentu tak, aby se takováto situace nemusela vůbec udát. Je přitom zajímavé, že tyto jeho úvahy o smyslu prezidentské funkce zazněly především v novoročním projevu z roku 1993, kdy se rozpadl stát a kdy nastoupil funkci prezidenta České republiky.

Korupce patřila též mezi věci, kterých si byl Havel vědom již v době, kdy nastupoval na post prezidenta republiky. Hned ve svém prvním projevu se zmiňuje o pánech, kteří jedí ekologicky čistou zeleninu a nekoukají z oken svých letadel, ale nezmiňuje se pouze o nich:

„Mluvím-li o zkaženém mravním ovzduší, nemluvím tím pouze o pánech, kteří jedí ekologicky čistou zeleninu a nedívají se z oken letadel. Mluvím o nás všech. Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme - byť pochopitelně každý v jiné míře - za chod totalitní mašinérie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci.“ (Tamtéž, z r. 1990).

Z jeho slov lze vyvodit, že korupci, která byla svázána s totalitou, považuje za kolektivní vinu. Netečnost či rezignaci, do které se mnozí lidé ponořili, považuje za hybnou sílu totalitních režimů, kterou lze zničit občanskou iniciativou. Korupční jednání ve svých novoročních projevech spojuje zejména s malou a velkou privatizací.

„Mezi ty méně povznášející a méně radostné zkušenosti minulého roku patří například znechucující politické šarvátky, jimiž byly provázeny dvoje důležité volby do zákonodárných sborů; patří mezi ně podivné bankovní krachy, těžko srozumitelné a těžko postižitelné majetkové spekulace či přímo krádeže obrovských rozměrů a spousta dalších věcí, které bych nazval odvrácenou tváří naší privatizace a vůbec naší ekonomické reformy.“ (Tamtéž, z r. 1997).

„Temné hospodaření“ (Tamtéž, z r. 2000) nebo „vlastnění záhadných kont“ (Tamtéž, z r. 2000) jsou další slova, která Václav Havel používal ve spojení s korupcí tehdejších nejvlivnějších politických stran. Nedokáže přijmout, že člověk odpovědný za ztrátu miliard či propagátor rasismu není potrestán podle zákona, kdežto: „...mnohý politický vězeň z padesátých let se dodnes nedočkal aspoň důstojné penze.“ (Tamtéž, z r. 2000). Za větší hrozbu než korupci, či nedokonalý právní systém, považuje schopnost lidí přijímat špatné věci bez jakéhokoliv údivu či reakce. Přesto v dalším odstavci píše o „ohromnému potenciálu dobré vůle“, který v lidech vnímá. (Tamtéž, z r. 1991).

Více se ekonomickým klimatem budeme zabývat v následující podkapitole 3.2, kde se dozvíme, že se Václav Havel ve svých projevech hlouběji zabýval podnikatelskými subjekty, podniky, které se prostřednictvím privatizace dostaly do vlastnictví některých podnikatelů nelegálním způsobem, a tuneláři, kterým se podařilo za jedenáct let získat nelegální majetek v hodnotě několika stovek miliard korun. (Tamtéž, z r. 2001)

Nově se rodící demokratická politická scéna byla pro mnohé tím pravým hybatelem vpřed, neboť každá revoluce v sobě nese politickou myšlenku. Několik následujících let po roce 1989 se tak neslo v duchu něčeho nového, něčeho co měnilo

českou a slovenskou politickou scénu k nepoznání a čeho si byl Václav Havel velmi dobře vědom.

Václav Havel na rozdíl od Mečiara a Klause bral myšlenku společné české a slovenské federace jako věc, o které se nemusí diskutovat. Již ve svém prvním projevu si dal za úkol bdít nad tím, aby byly respektovány všechny zájmy slovenského národa:

„Jako Čech v prezidentském úřadu, který složil slib do rukou významného a sobě blízkého Slováka, cítím po různých trpkých zkušenostech, které měli Slováci v minulosti, zvláštní povinnost bdít nad tím, aby byly respektovány všechny zájmy slovenského národa a aby mu nebyl v budoucnosti uzavřen přístup k žádné státní funkci, včetně té nejvyšší.“ (Tamtéž, z r. 1990).

Klausův a Mečiarův záměr byl však zcela odlišný. Rozdělení Československa však nebylo jedinou neshodou mezi Václavem Havlem a Václavem Klausem. Ač by se dalo předpokládat, že se Václav Havel bude k pádu vlády Václava Klause v některém ze svých pozdějších novoročních projevů vyjadřovat stejně tak, jako by se dala předpokládat reakce na následnou opoziční smlouvu. K ničemu podobnému z jeho strany nedošlo. Václav Havel jakoby se těmito tématům záměrně vyhýbal. Za jedinou zmínku, která by se dala spojovat s tehdejší politickou situací, je možno chápat tento náznak: „... že zlo, které jsme před devíti lety vyhnali dveřmi, se k nám začíná nenápadně vracet oknem. Zatím není příliš zjevné a nezachvátilo obecné poměry jako celek, není však proto méně nebezpečné.“ (Tamtéž, z r. 1999). Neboť následně v projevu varuje o velké zdi, kterou si okolo sebe opět začínáme stavět. Naděje na změnu k lepšímu je však obsažena v projevu z roku 2002, kdy končí vláda Miloše Zemana. Václav Havel si v úvodu projevu dovolí následující povzbudivá slova:

„Dámy a pánové, milí spoluobčané, dovolíte-li, vyznám se vám z jednoho svého velmi osobního a dost silného pocitu: zdá se mi, že jsme dnes v noci vstoupili do roku, který by mohl být pro naši zemi v jistém smyslu přelomový. Nejde jen o to, že budeme mít celkem čtyři volby, ale především o to, že se v těchto volbách bude rozhodovat o velmi zásadních věcech.“ (Tamtéž, z r. 2002).

V kapitole 3.1 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Havel si byl vědom, že prezidenti jsou ve výkonu své funkce neodpovědní, a tak si mohou často dovolit zcela zásadní kritiku politického působení vlády, parlamentu a dalších subjektů, což ve svých novoročních projevech hojně využíval.
- 2) Kritika v novoročních projevech zaznívala především směrem k vnitřní politice a zejména v období druhé Klausovy vlády značně přispěla ke zhoršení vztahů mezi těmito dvěma politiky.
- 3) První projev je kritikou komunistického režimu a jeho cílem je dodat společnosti patřičnou odvahu k budování státu v novém demokratickém prostoru.
- 4) Projev z roku 1990 je klíčový - otevírá nová témata politiky, která jednak budou obsažena také v projevech následujících, která však budou politicky důležitými oblastmi příštích let (česko-slovenské vztahy).
- 5) Politické klima první poloviny 90. let převážně hodnotil jako období nervozity, částečně i zklamání a pochybností.
- 6) V několika projevech si všimá také postavení sebe sama jako prezidenta v politickém systému.
- 7) Korupce patřila mezi věci, kterých si byl vědom už ve chvíli, kdy nastupoval na post prezidenta republiky.
- 8) Na rozdíl od Mečiara a Klause bral myšlenku společné české a slovenské federace jako věc, o které se nemusí diskutovat.

3.2 Ekonomické klima

I když Václav Havel není vzděláním ekonom, ekonomickým tématům se nutně musel ve svých prezidentských novoročních projevech pochopitelně též věnovat. Podobně jako v předchozí podkapitole je z tohoto hlediska významný jeho první projev z roku 1990. V něm se mimo jiné k ekonomickému a hospodářskému stavu společnosti praví:

„Celá odvětví průmyslu vyrábějí věci, o které není zájem, zatímco toho, co potřebujeme, se nám nedostává. Stát, který se nazývá státem dělníků, dělníky ponižuje a vykořisťuje. Naše zastaralé hospodářství plýtvá energií, které máme málo. Země, která mohla být kdysi hrdá na vzdělanost svého lidu, vydává na vzdělání tak málo, že je dnes na dvaasedmdesátém místě na světě. Zkazili jsme

si půdu, řeky i lesy, jež nám naši předkové odkázali, a máme dnes nejhorší životní prostředí v celé Evropě. Dospělí lidé u nás umírají dřív, než ve většině evropských zemí.“ (Tamtéž, z r. 1990).

Je to velmi realistické hodnocení ekonomiky, založené na centrálním plánování. Též zde Havel říká: *„Stát, který se nazývá státem dělníků, dělníky ponižuje a vykořisťuje. Naše zastaralé hospodářství plýtvá energií, které máme málo.“* (Tamtéž, z r. 1990). Je však přeci jen patrné, že v této oblasti Havel nepřináší natolik znalostně promyšlené a inspirativní poznatky, jako je tomu v jiných oblastech. Například klíčové otázky ekonomické reformy z počátku 90. let jsou zmíněny jen letmo v podobě konstatování z projevu z roku 1991: *„Po složitých diskusích se nám podařilo vypracovat scénář ekonomické reformy a přijmout několik důležitých ekonomických zákonů, které vytvářejí legislativní předpoklady této reformy. Dnešním dnem vstupuje naše reforma v život.“* (Tamtéž, z r. 1991). Havel pak občany upozorňuje v relativně všeobecné rovině, že není možné dále držet dosavadní centralistický systém a že musí dojít k proměně *„dosavadního systému našich zahraničně-ekonomických vazeb“* (Tamtéž, z r. 1991). V jeho očích je to především rok 1991, který je rokem *„liberalizace ekonomické“* (Tamtéž, z r. 1992).

Ještě v roce 1992 se pozitivně stavěl k privatizaci.

„Už rok probíhá zdárně malá privatizace; soukromníci vydražili tisíce prodejen a provozoven v hodnotě mnoha miliard korun. Začíná i velká privatizace; příslušná ministerstva nyní intenzivně posuzují tisíce základních a konkurenčních privatizačních projektů, podle nichž bude privatizován státní majetek, odhadovaný na stovky miliard. Občané si registrují své kupónové knížky a připravují se na to, že se brzy stanou akcionáři - a tedy reálnými vlastníky - podniků, které byly donedávna státní. Vzniká velká vrstva podnikatelů všeho druhu, rodí se tržní prostředí. Při tom všem se podařilo udržet vyrovnaný rozpočet, zabránit nekontrolované inflaci, nezadlužit se víc, než je nezbytně nutné.“ (Tamtéž, z r. 1992).

Toto bude jedna z rovin, v níž u V. Havla budeme moci pozorovat proměnu. Privatizaci schvaloval a stavěl se k ní a jejímu průběhu vesměs pozitivně, ovšem zpětně ji nehodnotil vždy a zcela pozitivně. Patrné je to již z hodnocení privatizace v projevu z roku 1997, kdy hovoří o *„podivném krachu bank“* (Tamtéž, z r. 1997), povzdychuje nad *„těžko srozumitelnými a těžko postižitelnými majetkovými spekulacemi“* (Tamtéž,

z r. 1997) a nad „krádežemi obrovských rozměrů“ (Tamtéž, z r. 1997), což je jasná kritika průběhu privatizace.

Vidíme navíc, že své mravní a filozofické postoje projevuje také v ekonomické oblasti, to když například varuje před tím, abychom si nemysleli, že „tržní ekonomika znamená právo libovolně se obohacovat na úkor jiných, nikdo si nesmí myslet, že svoboda a demokracie dávají komukoli právo ohrožovat svobodu a životy druhých“ (Tamtéž, z r. 1996)

Obecně můžeme skutečně konstatovat, že jeho hodnocení ekonomického stavu společnosti je spíše útržkovité a je na úrovni kritiky mravní. Nalezneme například kritiku „zatemňování propojení ekonomiky s politikou“ až po „pýchu zlodějů na ukradené milióny“ (Tamtéž, z r. 1999). Výstižně to popisuje zjištění z projevu z roku 2000:

„Někdy se mi zdá, že jsme z dnešní globální tržní ekonomiky ze všeho nejdřív převzali to ze všeho nejhorší, přesně to, s čím se jinde už začali systematicky potýkat.“ (Tamtéž, z r. 2000).

Provázání ekonomické sféry s rovinou občanské společnosti by mělo podle Havla být dlouhodobé, cílevědomé s vytrvalou péčí. Pokud bychom se neřídili dlouhodobými a cílevědomými postupy, občanská společnost by se omezila na honbu za ziskem, což by rázem ve společnosti vedlo k apatickým vztahům k veřejným zájmům a následné spoléhání na stát jako na toho: „kdo všechno zařídí za nás.“ (Tamtéž, z r. 1994).

I přes to, že by se občané neměli spoléhat na stát, je si Havel vědom nepostradatelné úlohy státu v tržní ekonomice:

„...i v té nejčistší tržní ekonomice hraje stát určitou roli, přinejmenším tím, že vytváří legislativu, která jí dává pravidla. Stát je ostatně i tím, kdo vybírá daně, aby pak získané prostředky rozdělval tam, kde jich je zapotřebí a kam je ekonomika sama dávat neumí či nemůže. Kdybych měl zůstat u zvoleného přirovnání, řekl bych, že žádná řeka nedokáže bez pomoci zvenčí dodávat domácnostem pitnou vodu či správně zavlažovat pole a sady, které ji obklopují.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Stát by i tak nijak neměl zasahovat do činnosti podniků. Neměl by jim říkat, co mají vyrábět, nezakládat je ani nerušit, nerozvíjet odvětví za každou cenu a ani je za žádnou cenu neničit. Trh se podle Havla o podniky postará daleko důmyslněji než stát či

jakákoliv vláda. Je však potřeba, aby docházelo k neustálým „*zpřesňováním příslušných zákonů*“ (Tamtéž, z r. 1996) – aby bylo zprůhledněno vlastnictví a nakládání s majetkem, neboť jde o oblast, kde má legislativa ještě mnoho mezer, kterými se: „... *mohou prosoukávat podvodníci vzhůru a propadat peníze slušných lidí do nenávratna.*“ (Tamtéž, z r. 1996).

Václav Havel se zabýval ekologickými tématy, která jsou propojena s ekonomikou státu, již v novoročním projevu z roku 1995. Podle něj se stát neobejde bez „*ekologické politiky*“ nutící ekonomiku k: „... *přihlížení k hodnotě lidského života, zdraví a neznečištěné země.*“ (Tamtéž, z r. 1995). Stejně tak se stát a ekonomika neobejde bez jasné politiky infrastrukturních sítí, bytové, zemědělské i energetické politiky, vzdělávací politiky, bez obecně průhledné a humánní politiky sociální i zdravotní politiky, jakož se neobejde bez mnoha dalších norem koncepčního charakteru. Žádná z uvedených dílčích politik se podle Havla nedá vytvářet samostatně. Je potřeba systematicky a postupně vytvářet ucelenější představu o ekonomické identitě.

V kapitole 3.2 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Havel není vzděláním ekonom, ale ekonomickým tématům se ve svých prezidentských novoročních projevech pochopitelně též věnuje (např. projev z roku 1990).
- 2) Je patrné, že v ekonomické oblasti nepřináší natolik znalostně promyšlené a inspirativní poznatky, jako je tomu v jiných oblastech.
- 3) Občany v novoročním projevu z roku 1991 upozorňuje v relativně všeobecné rovině, že není možné dále držet dosavadní centralistický systém a že musí dojít k proměně vazeb.
- 4) Zpočátku privatizaci schvaloval a stavěl se k ní a jejímu průběhu vesměs kladně, ovšem zpětně ji nehodnotil vždy a zcela pozitivně.
- 6) Své mravní a filozofické postoje projevuje také v ekonomické oblasti (např. projev z roku 1996).
- 7) Obecně můžeme skutečně konstatovat, že jeho hodnocení ekonomického stavu společnosti je spíše útržkovité a je na úrovni kritiky mravní.
- 8) Provázání ekonomické sféry s rovinou občanské společnosti by mělo být dlouhodobé, cílevědomé s vytrvalou péčí.

9) Trh se o podniky postará daleko důmyslněji než stát či jakákoliv vláda.

10) Stát a ekonomika se neobejde bez jasné politiky infrastrukturních sítí, bytové, zemědělské i energetické politiky, vzdělávací politiky, bez obecně průhledné a humánní politiky, sociální i zdravotní politiky, jakož se neobejde bez mnoha dalších norem koncepčního charakteru.

3.3 Společenské klima

Václav Havel se v novoročních projevech ukázal jako dobrý znalec společenských poměrů. Od samého počátku formulování svých projevů, kdy správně poukázal na to, že země je v morální krizi (Bureš, 2012, s. 54), se jeho projevy vine jakási nutnost vyjadřovat se ke společenské situaci. Není sice jednoduché jeho projevy z tohoto hlediska vyhodnocovat, přesto však pozorujeme, že se zejména v první polovině 90. let vedle syrového a vesměs negativního vývoje společnosti a poukazování na to, jak jsou mentality Čechů a Slováků pošpiněny dědictvím komunismu, objevují i slova, z kterých je cítit, že prezident chce občanům dodat optimismu. Tato slova jsou v projevech explicitně jen velmi těžce zachytitelná a objevují se v různých kontaktech a ve vztahu k různým problémům politického či ekonomického charakteru. Z projevů jako takových jsou však patrné různé výzvy a přání k tomu, aby bylo brzy lépe a aby k tomu napomohly dobré mezilidské vztahy.

Vychází přitom ze základního požadavku na demokracii, kterým podle něho je odkaz na občanskou společnost.

„Demokracie a občanská společnost jsou tedy jen dvě strany téže mince. Ostatně nevidím v dnešní době, kdy je sama naše planetární civilizace ohrožena lidskou neodpovědností, jinou cestu k její záchraně, než obecné probouzení a pěstování odpovědnosti člověka za věci tohoto světa.“ (Tamtéž, z r. 1994).

Havel si je v projevech z první poloviny 90. let dobře vědom toho, že to není jen ekonomika, která dnes prochází změnami, ale že se tím mění i lidské životy. Hovoří o tom, že ví o „*bolestech a těžkostech*“ (Tamtéž, z r. 1994), které způsobují dnešní

proměny a uvádí i problémy, související s restrukturalizací dřívějších sociálních jistot. Týká se to například zdravotní péče a změny jejího chápání novým režimem. Uvědomuje si rizika, která toto přináší, a hovoří i o rizicích, které mají podnikatelé například při startu svých podnikatelských činností.

„Rychlost a všechny dosavadní dobré výsledky naší společenské transformace proto nechápu jen jako úspěch vlády a parlamentu, ale především jako úspěch vás všech, občanů České republiky.“ (Tamtéž, z r. 1994).

„Rozpadá se celá stavba jistot, o nichž jsme sice věděli, že dusí naši svobodu a tvořivost, ale na něž jsme si přesto do jisté míry zvykli. Dnes a denně jsme všichni stavěni před úkoly, které jsou pro nás nové, a dnes a denně musíme řešit problémy, které jsme dříve řešit nemuseli. Mnozí z nás asi vůbec netušili, že svoboda je provázána tolika nároky na odpovědnost. Mnozí se pokoušejí této odpovědnosti zbavit, ať už tím, že se křečovitě drží dřívějších návyků, nebo tím, že ze všeho viní jiné, nebo tím, že na svou odpovědnost rezignují. Stručně řečeno: kolem nás i v nás se všechno tak rychle mění, že se nelze divit, má-li někdo občas pocit letu turbulencemi a vyvolává-li to v něm nervozitu.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Zejména v souvislosti s „odvrácenou tváří naší privatizace“ (Tamtéž, z r. 1997) a s rostoucími spory s politiky, zejména s premiérem Václavem Klausem, Havel poukazoval na transformační potíže, kterých si byl – možná pro někoho poněkud překvapivě – velmi dobře vědom. Hovoří pak například o „známém a sebeničivém čecháckovství jako krátkozraké starosti“ (Tamtéž, z r. 1997). Na některých místech jeho projevu je patrný typický košatý a obrazný projev, který je již jakoby na přelomu k uměleckému stylu.

„Ano, kdo jiný je tvůrcem hodnot, než svobodný člověk? Ale cožpak je člověk jen tímto? Což není zároveň bytostí, která ráda vymění tři privatizační fondy za jeden vlídný úsměv či láskyplné pohlazení, a což není zároveň bytostí, které jsou k smíchu všechny řády, normy a předpisy a jejímž jediným cílem je ošidit a okrást druhé? Což není někým, kdo se chce nezištně účastnit veřejného života a dělat dobré věci pro své bližní, a což není zároveň někým, kdo plive na všechna základní pravidla lidského soužití? To všechno je tajemství jménem člověk a kdo z politiků na to jen na okamžik zapomene, dopouští se chyby pro společnost možná osudové.“ (Tamtéž, z r. 1997).

Svým posledním projevem v roce 2003 Havel přenesl vesměs pozitivní svědectví. Krom toho, že například pochvalně hovořil o tom, jak se postižení dokázali přenést přes ničivé povodně, tak zde vyjádřil zejména své přání, aby dorostla a do veřejných funkcí ve státě nastoupila nová generace, jež by nebyla „*zdeformovaná životem v komunismu*“ (Tamtéž, z r. 2003). Její nástup poněkud mesiášsky očekává a věří, že se tito mladí budou snažit věcněji „*důkladněji a bez předsudků zabývat vlastní minulostí, bez jejíž otevřené reflexe nemůžeme být dobře sami sebou, a že se budeme stále úspěšněji rozcházet s mnoha nedobrymi následky zlobného díla, jež předchozí režim napáchal v našich duších.*“ (Tamtéž, z r. 2003).

V kapitole 3.3 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Havel se v novoročních projevech ukázal jako dobrý znalec společenských poměrů.
- 2) Zejména v první polovině 90. let se vedle syrového a vesměs negativního vývoje společnosti a poukazování na to, jak jsou mentality Čechů a Slováků pošpiněny dědictvím komunismu, objevují i slova, z kterých je cítit, že prezident chce občanům dodat optimismu.
- 3) Z novoročních projevů jako takových jsou však patrné různé výzvy a přání k tomu, aby bylo brzy líp a aby k tomu napomohly dobré mezilidské vztahy.
- 4) Vychází ze základního požadavku na demokracii, kterým podle něho je odkaz na občanskou společnost.
- 5) V projevech z první poloviny 90. let si je dobře vědom toho, že to není jen ekonomika, která dnes prochází změnami, ale i oblast sociálních jistot, zdravotní péče a podnikatelská činnost.
- 6) Poukazoval i na transformační potíže.
- 7) V posledním novoročním projevu vyjádřil zejména své přání, aby dorostla a do veřejných funkcí ve státě nastoupila nová generace, jež by nebyla „*zdeformovaná životem v komunismu*“ (2003).

4 Problémy vnější politiky

4.1 Vztahy k mocnostem

Novoroční projev z roku 1990 v sobě obsahuje hlavní cíle Václava Havla v zahraniční oblasti. Zde se prezident v bodech věnuje základním úkolům, které před Československem a jeho novou diplomacií stojí. Za nejdůležitější bod v zahraniční politice lze považovat bod osmý. Podle něj je potřeba, aby si Československo udrželo svojí dosavadní iniciativnost, a to v tom smyslu, aby procházely československé představy, související s demokratizací a zahraniční politikou země, zejména její emancipace na Sovětském svazu. Za důležité považuje, aby se co nejdříve sešel Politický poradní výbor Varšavské smlouvy, který by zrušil všechny její vojenské struktury: „... včetně spojeného velení, jak se na tom již členské země předběžně shodly.“ (Tamtéž, z r. 1990). Václav Havel tak chce, jak již bylo zmíněno výše, Československo osvobodit i na formální zahraniční bázi.

Je pozoruhodné, že Václav Havel ve svých novoročních projevech neměl potřebu hanit, či jakýmkoliv jiným způsobem špinit Sovětský svaz, resp. později Rusko. Naopak v novoročním projevu z roku 1995 doslova říká:

„Přirozenou složkou naší zahraniční politiky samozřejmě musí být i dobré vztahy s Ruskem, touto ohromnou euroasijskou mocností, prožívající dramatickou proměnu, a úcta k jeho svébytným civilizačním tradicím. Odmítáme-li snahu Ruska rozhodovat o tom, do kterého bezpečnostního svazku smíme patřit, neznamená to, že v něm spatřujeme svého protivníka nebo že ho chceme izolovat. Trváme pouze na tom, aby respektovalo, že vskutku dobré uspořádání může být jen takové, které vychází z práva národů svobodně o sobě rozhodovat.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Václav Havel neměl ani potřebu se ve svých novoročních projevech v historickém kontextu k Rusku obšírněji vracet. Je sice pravdou, že několikrát varuje před návratem minulého režimu, ale jeho varování je cíleno hlavně na naše politické prostředí, na posilování KSČM nebo na vyskytující se negativní aspekty české politické kultury (korupce, nedůvěra), které souvisejí právě s dědictvím komunismu.

Zajímavý byl i Havlův vztah ke Spolkové republice Německo. Havel si byl vědom jisté míry nevrzivosti české populace vůči Bonnu, resp. později Berlínu. Tu se ostatně snažil poněkud otupit tím, že jeho první oficiální mezistátní návštěva v pozici prezidenta republiky vedla právě do Spolkové republiky. Havel si byl navíc velmi dobře vědom toho, že pokud chce Československo (později Česká republika) někdy vstoupit do Evropské unie, musí se vztahy mezi oběma zeměmi uklidnit, a totéž platí i o mezilidské a bilaterální úrovni v rámci obou zemí. Spornými body se zde ukázala být jednoznačně zejména tzv. sudetoněmecká otázka. (Houžvička, 2005, s. 325)

„Jsem přesvědčen, že odvalit všechny balvany, které historie nakupila do cesty našemu dobrému soužití, je velkým úkolem naší generace. Přirozeným prostředím jeho zdárného splnění by měla být naše společná evropská orientace a naše společné sdílení hodnot, z nichž vychází. V prostředí sjednocující se demokratické Evropy by měly vyprchávat všechny zbytky nedůvěry či strachu. Naše politika vůči Německu musí být otevřená, upřímná a zároveň zásadová a sebevědomá. Jen tak může sklízet respekt a nést plody.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Podle Havla, jehož cílem byla spojená Evropa v idealistickém slova smyslu, bude rychlost a integrace do evropských struktur ve velké míře záležet především na Německu (ideálně na sjednoceném Německu). Upozorňuje také, že dobré vztahy Československa resp. České republiky pouze s Německem pro dobré základy společné Evropy nestačí, a tak dodává: „...*chceme-li patřit do orchestru, nemůžeme komunikovat jen s jediným hráčem.*“ (Tamtéž, z r. 1995). Česká republika by tak měla utužovat vztahy nejen s Německem, ale také s USA a dalšími evropskými mocnostmi. O vyšší kvalitu vztahů s USA se ostatně Havel osobně zasadil velmi přátelským vztahem k prezidentovi Billu Clintonovi. Zvláštní zahraniční vztahy zdůrazňuje Václav Havel po roce 1993 v případě Slovenska coby národu, který je České republice nejbližší. Nejdůležitější myšlenkou v otázce těchto vztahů se sousedním Slovenskem je skutečnost, že jsou si Češi a Slováci možná blíží než kdy dosud, neboť mezi nimi není žádná vzájemná trpkost a spojují je i přes rozdělenou federaci společné cíle. K nim patří zejména společná ochota účastnit se naplno světových i evropských integračních procesů a ve vlastním zájmu se postupně zříci něčeho ze suverenity vlastního státu ve prospěch rostoucího vlivu na život celků daleko větších a mocnějších.

„...Zranění, které mnohým z nás způsobilo rozdělení Československa, jsme záhy pochopili jako daň, kterou platíme za svou polistopadovou svobodu.“ (Tamtéž, z r. 1994).

Události 11. září 2001 zasáhly celý svět a tak není divu, že se jim ve svém novoročním projevu věnuje i Václav Havel. Havel je po celou dobu svého prezidentování velmi proamerický, o čemž ostatně svědčí i to, jak vehementně prosazoval vstup země do NATO. Krom již výše uvedeného Clintona se o tyto dobré vztahy zasadila též Clintonova ministryně zahraničních věcí, Madeleine Albrightová. V případě teroristického útoku na americká dvojčata pak Havel cituje svého amerického přítele, který mu kdysi řekl, že: *„... oběti teroristických útoků z jedenáctého září minulého roku nebyly zbytečné“* (Tamtéž, z r. 2002). Lidé, kteří kvůli událostem 11. září zemřeli, se stali jakýmsi nechtěným symbolem soudobé civilizace.

„Jejich hrůzná smrt a posléze utrpení jejich blízkých, jakož i šok, který prožil celý svět, nás všechny velmi tvrdým způsobem upozornily na zlo tohoto světa a na lehký přístup ke všem novověkým vynálezům, které se v rukách fanatiků tak snadno mohou stát nástroji obecné zkázy. Bylo to veliké varovné znamení, veliká výzva k činům, velký impuls k prohloubení lidské solidarity, schopnosti sebeomezení a ochoty bojovat za základní lidské hodnoty, velký podnět k nové reflexi světa, v němž žijeme, a všech ohrožení, jež se nad ním vznášejí. Lidé, kteří zahynuli jako cestující v unesených letadlech a byli zabiti v napadených budovách - což je smutně paradoxní - upozornili na problémy této civilizace víc, než statisíce a milióny lidí umírajících hladem, nemocemi nebo v nesmyslných lokálních válkách v různých chudých či zapomínaných končinách světa. Ale upozornili vlastně i na jejich osud.“ (Tamtéž, z r. 2002).

V. Havel věří, že tyto události probudili k životu „všechny dobré síly“, které v lidstvu dřímají. V proslovu se jednoznačně vyslovil proti terorismu v jakékoli podobě a přihlásil se k dobrému partnerství a k podpoře USA.

V kapitole 4.1 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Novoroční projev z roku 1990 v sobě obsahuje hlavní cíle v oblasti zahraniční oblasti.
- 2) Je potřeba, aby si Československo udrželo svojí dosavadní iniciativnost a emancipaci na Sovětském svazu.

- 3) Neměl potřebu hanit, či jakýmkoliv jiným způsobem špinit Sovětský svaz, resp. později Rusko.
- 4) Byl si vědom jisté míry nevraživosti české populace vůči Bonnu, resp. později Berlínu a snažil se ji otupit tím, že jeho první oficiální mezistátní návštěva v pozici prezidenta republiky vedla do Spolkové republiky.
- 5) Rychlost a integrace do evropských struktur ve velké míře záležet především na Německu (ideálně na sjednoceném Německu).
- 6) Česká republika by měla utužovat vztahy nejen s Německem, ale také s USA a dalšími mocnostmi.
- 7) Nejdůležitější myšlenkou v otázce vztahů se sousedním Slovenskem je skutečnost, že jsou si Češi a Slováci možná blíží než kdy dosud, neboť mezi nimi není žádná vzájemná trpkost a spojují je i přes rozdělenou federaci společné cíle.
- 8) Po celou dobu svého prezidentování je velmi proamerický, o čemž ostatně svědčí i to, jak vehementně prosazoval vstup země do NATO.
- 9) Lidé, kteří kvůli událostem 11. září zemřeli, se stali jakýmsi nechtěným symbolem soudobé civilizace.

4.2 Vztahy vůči EU

Československo vstoupilo do Rady Evropy již v roce 1991, což Václav Havel považoval za důležitý krok směrem k evropské integraci. Tento důležitý krok připomíná i ve svém novoročním projevu z roku 1992. Zmiňuje se i o podpisu Evropské dohody, kdy jsme se stali – nejprve ještě jako Československo a po rozdělení země pak s platností od roku 1995 i již jako samostatná Česká republika - přidruženým členem Evropských společenství (která se od roku 1994 nazývala Evropskou unií). Podle Havla se jedná o nesporný úspěch československé vlády a diplomacie a říká, že: „... *jde totiž možná o vůbec nejdůležitější smlouvu v našich poválečných dějinách, o smlouvu, která nám fakticky otevírá dveře do politického a ekonomického prostředí demokratické Evropy.*“ (Tamtéž, z r. 1992). Vstup do EU je v Havlových projevech považován za jednu z největších zahraničně-politických priorit ČR. V projevech prezident nezapomíná ani na situaci v Jugoslávii, kterou komentoval velmi emotivně – asi i kvůli tomu, že

genocidy během tohoto konfliktu zasáhly evropský kontinent - a nebezpečí dalších konfliktů ve výbušně se proměňujícím postkomunistickém světě: „*Československo dobře ví, že nebude žít v bezpečí a míru, nebude-li v nich žít celá Evropa.*“ (Tamtéž, z r. 1992).

Za jeden z důvodů, proč byl Václav Havel proti rozdělení Československa, by se dala považovat právě jeho touha po spojené Evropě, které by bylo Československo součástí. Proto v roce 1994 v úvodu novoročního projevu mluví o smyslu a potřebě evropského sjednocování. Smyslem této integrace by podle Havla měla být tvorba nového typu soužití, založeného především na míru, který nepovažuje za žádnou samozřejmost, a spolupráce všech jejích svébytných součástí.

„Fakt, že se tohoto sjednocování účastníme jako dva suverénní státy, spojované bohatstvím česko-slovenské vzájemnosti, bychom tudíž měli přijmout prostě jako nově a jinak založenou výzvu k naplňování tohoto evropského cíle. Podaří-li se nám to, bude to znamenat, že jsme v této dějinné zkoušce úspěšně obstáli.“ (Tamtéž, z r. 1994).

Podle Havla nejde při sjednocování Evropy o to, aby se všechny její národy, etnika, kultury či regiony rozplynuly v nějakém „*amorfním panevropském moři*“ (Tamtéž, z r. 1994), ani nejde o to, aby vznikl „*monstrózní nadstát*“ (Tamtéž, z r. 1994). Jde o vytvoření těsné a rovnoprávné politické i ekonomické spolupráce nejrůznějších svébytných součástí Evropy, v níž by už nikdo mocný nemohl utiskovat kohokoliv méně mocného a kde by již nebylo možné řešit spory silou.

„Základním principem, který tuto integraci vůbec umožňuje, je ovšem opět princip občanský jako záruka, že národní nevraživost už nikdy nezvítězí nad normální občanskou spoluprací. Mnoho rozrůzněných občanských společností evropských demokratických států spolutvoří velkou občanskou společnost evropskou. Nevidím pro nás jinou a lepší možnost, než přijmout tohoto ducha občanské Evropy...“ (Tamtéž, z r. 1994).

Podle Havla je Evropská integrace jediným možným východiskem, jak se natrvalo zbavit „*strachu z druhých*“ (Tamtéž, z r. 1994). K Evropě a jejímu spojení se vrací i v následujícím novoročním projevu z roku 1995, kdy by se měla Česká republika

připravovat na členství v Evropské unii. Tento pokus založit politický pořádek a spolupráci v Evropě je podle jeho slov velkou šancí pro Evropu a celý svět. Pokud půjde vše dobře, je zde naděje, že již v příštím roce by mohla začít jednání ohledně našeho potenciálního členství v EU. Varuje ovšem, že integrace do EU České republiky jen těžko přinese okamžité a viditelné zisky avšak dlouhodobě:

„... nám však může zaručit jistotu, stabilitu a tak pevné a dobré včlenění do civilizačního okruhu, k němuž se cítíme bytostně patřit, jaké jsme dosud v naší pohnuté historii neměli.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Havel se ve svých projevech dostává na téma národní identity po vstupu do EU. Zastává názor, že by se občané neměli nechat šálit řečmi o tom, že se česká národní identita v Evropské unii rozpustí. Podle Havlových slov je to pouze český národ, který může zničit českou národní identitu. O národní identitě podle něj a jejím ohrožení mluví nejčastěji ti, kdo jsou národní identitou v sobě nejméně jistí.

„... Do evropských a světových souvislostí se včleňujeme tím, že jsme dobře sami sebou, totiž že si získáváme respekt svou výkonností, svými objevy, svými myšlenkami, svou statečností, typem své odpovědnosti za svět, druhem své péče o naše kulturní dědictví a své starosti o tvář naší země. Nikoli tedy tím, že o své identitě trvale mluvíme a trvale se strašíme, že nám ji chce někdo ukrást. Nevšiml jsem si, že by Evropská unie jakkoli ublížila identitě Finů, Portugalců či Irů. Spíš naopak: otevřela těmto národům prostor nového rozvoje a nově jim položila i otázku, čím osobitým přispějí k rozvoji společnému.“ (Tamtéž, z r. 2002).

Havel opět zdůrazňuje důležitost evropské integrace v novoročním projevu z roku 2002. Cituje Komenského: *„... že se jako Evropané podobáme cestujícím na jedné velké lodi.“ (Tamtéž, z r. 2002).* Posledních padesát let je podle něj historicky prvním pokusem uspořádat Evropu vskutku spravedlivě s plným respektem kvůli všem, kdo se ho účastní. Tato integrace se obrací ve prospěch všech Evropanů. Zmiňuje reálnou naději, že by v roce 2002 mohla být ukončena příslušná jednání a připravena či dokonce podepsána smlouva o přistoupení České republiky k Evropské unii. Česká republika by se tak poprvé ve své historii stala pevnou součástí solidního a opravdu demokratického evropského svazku. O možnosti nevstoupit do EU se vyjadřuje následovně:

„Můžeme si o optimální budoucí podobě Evropské unie myslet cokoliv a jakkoliv se účastnit celoevropské diskuse na toto téma, nesmírně bychom však hazardovali s osudem vlastním i s osudem našich potomků, kdybychom sám tento proces problematizovali a naši účast na něm oddalovali.“ (Tamtéž, z r. 2002).

V kapitole 4.2 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Československo vstoupilo do Rady Evropy již v roce 1991, což považoval za důležitý krok směrem k evropské integraci.
- 2) Nesporný úspěch československé vlády a diplomacie byl podpis Evropské dohody (vstup do EU).
- 3) Vstup do EU je v jeho projevech považován za jednu z největších zahraničně-politických priorit ČR.
- 4) Za jeden z důvodů, proč byl proti rozdělení Československa, by se dala považovat právě jeho touha po spojené Evropě.
- 5) Smyslem integrace měla být tvorba nového typu soužití, založeného především na míru, který nepovažuje za žádnou samozřejmost, a spolupráce všech jejích svébytných součástí.
- 6) Evropská integrace je jediným možným východiskem, jak se natrvalo zbavit *„strachu z druhých“ (1994)*.
- 7) Varuje, že integrace České republiky do EU jen těžko přinese okamžité a viditelné zisky, avšak dlouhodobě nám může zaručit jistotu a stabilitu.
- 8) Zastává názor, že by se občané neměli nechat šálit řečmi o tom, že se česká národní identita v Evropské unii rozpustí.
- 9) O možnosti nevstoupit do EU se vyjadřuje velmi negativně.

4.3 Vztahy vůči NATO

Havel si byl velmi dobře vědom také toho, že velmi důležité pro zahraniční politiku země je její dobré zahraničně-politické ukotvení do bezpečnostních mezinárodních struktur. V první řadě se to týkalo NATO. Severoatlantická aliance byla na přelomu 80. a 90. let považována za nástroj zahraniční a bezpečnostní politiky Západu a jako protiklad k Organizaci Varšavského paktu. Dokonce se zejména v Sovětském svazu předpokládalo, že stejně tak, jak dojde k demontáži Varšavského paktu, by se měl Západ vzdát NATO. Havel ovšem byl pro další existenci této mezinárodní organizace a dokonce se řadil k největším prosazovatelům našeho členství.

„Usilujeme rovněž o těsnější spolupráci s NATO, i když prozatím nemáme v úmyslu do něj vstoupit.“ (Tamtéž, z r. 1991).

V době, kdy se zpevňovala spolupráce Československa se Severoatlantickou aliancí a prohlubovala se koordinace politiky se sousedním Polskem a Maďarskem, pronesl Václav Havel svůj druhý novoroční projev, ve kterém informoval o vztahu České republiky ke Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

„Aktivně se podílíme na práci Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, které bude Československo v tomto půlroce předsedat. Koncem tohoto měsíce bude v Praze schůzka jejích ministrů zahraničí a v době našeho předsednictví se bude připravovat její vrcholné setkání zvané Helsinky 2, které se má konat v létě a které by mohlo být vůbec nejdůležitější událostí v poválečných dějinách Evropy.“ (Tamtéž, z r. 1992).

Havel vidí v těchto jednáních naději a přirovnává blížící se konferenci ke známé konferenci ve Versailles (po první světové válce) a k Jaltské konferenci (na sklonku druhé světové války). Podle Havla to měl být třetí pokus o vytvoření: „... *fungujícího evropského mírového a bezpečnostního pořádku.*“ (Tamtéž, z r. 1992). Jedná se o důležitou konferenci i z hlediska zahraničních států, neboť se konference zúčastní sjednocené Německo, nezávislé republiky, které po rozpadu SSSR vznikly, a státy

s vnitřními politickými rozpory, jako je Jugoslávie. Havel se nechává slyšet, že je potřeba, aby Československo přispělo ke zdaru konference, jak jen bude v jeho silách.

Pokud by vše šlo dobře, jak Havel předpokládal, tak bychom se již v roce 1995 mohli stát členy NATO, avšak varuje, že tato cesta nebude jednoduchá.

„Za vzletnými prohlášeními lze opět cítit soutěž rozcházejících se zájmů a novou hru vzájemných ústupků mocných, prováděných přes hlavy těch méně mocných; národní košile začíná být leckomus opět bližší než občanský kabát; nekončící utrpení obyvatel Bosny a neschopnost mezinárodního společenství jim pomoci nastavuje tvrdé zrcadlo všem politikům a jejich úsměvy do televizních kamer jen špatně maskují jejich společný stud.“ (Tamtéž, z r. 1995).

Nastává tak, podle Havla: „... čas obtížného zápasu o konkrétní podobu Evropy a o místo jednotlivých zemí v její budoucí architektuře.“ (Tamtéž, z r. 1995). Je tak nutná práce na bezpečnostním zakotvení naší země v neklidně se proměňujícím světě. Českou jistotu v oblasti bezpečnosti můžeme vidět – podobně jako další středoevropské státy – právě zejména v členství v Severoatlantické alianci, které podle Havla je naprosto stěžejním předpokladem pro elementární zahraničněpolitické ukotvení země.

V listopadu 2002 byly na pražském summitu zahájeny Individuální akční plány partnerství. Havel se summitu v Praze ve svém novoročním projevu z roku 2002 samozřejmě také věnuje. Připomíná summit Severoatlantické aliance v Praze, na který by podle Havla mělo dorazit nejméně čtyřicet šest hlav států a tisíce dalších účastníků. Bude se jednat o první setkání tohoto druhu za bývalou železnou oponou. Václav Havel je hluboce přesvědčen, že toto setkání bude mít pro celý svět a pro tvorbu jeho budoucího mírového řádu nepoměrně větší význam. Nechává se slyšet, že: *„Byl-li teroristický útok na moderní civilizaci vpravdě temnou bránou do třetího tisíciletí, pak pražské setkání by mohlo být naopak světlem na cestě k jeho dobrému obsahu. A pro nás by mohlo mít ještě jeden veliký význam: pomohlo by nám uvědomit si lépe a ukázat lépe i světu, že nemyslíme jen na sebe, ale že přijímáme i svůj díl odpovědnosti za planetu Zemi a budoucnost všech, kdo na ní žijí.“ (Tamtéž, z r. 2002).*

Václav Havel mluví o českém státě ve svém posledním projevu jako o státě *„pevně bezpečnostně zakotveném“ (Tamtéž, z r. 2003)* za celou dlouhou dobu historie české státnosti. To vše díky členství v Severoatlantické alianci. Zároveň připomíná setkání spojenecké aliance v Praze, kdy se zmiňuje o úspěšnosti a převratném významu,

kterého toto zasedání dosáhlo: „... rozhodlo o dalších důležitých krocích k proměně Aliance v organizaci schopnou čelit zcela novému spektru hrozeb a připravenou obepínat celou Evropu, nikoli přijímat jen některé. Zároveň toto zasedání jasně připomnělo, že úkolem Aliance není sloužit především politikům, generálům a výrobcům zbraní, ale naopak chránit všechny občany a sloužit obecné bezpečnosti, míru a lidským svobodám. Nemusím zajisté zdůrazňovat, jak se toto vše - byť možná zvolna a nepřímo - obrátí v náš prospěch: vždyť jsme dodali Praze opět autoritu města, v němž se píše historie!“ (Tamtéž, z r. 2003).

V kapitole 4.3 jsme došli z novoročních projevů Václava Havla k následujícím poznatkům:

- 1) Havel si byl dobře vědom také toho, že velmi důležité pro zahraniční politiku země je její dobré zahraničně-politické ukotvení do bezpečnostních mezinárodních struktur.
- 2) Byl pro další existenci NATO a dokonce se řadil k největším prosazovatelům našeho členství.
- 3) Je nutná práce na bezpečnostním zakotvení naší země v neklidně se proměňujícím světě (podpora NATO).
- 4) Je hluboce přesvědčen, že summit Severoatlantické aliance v Praze bude mít pro celý svět a pro tvorbu jeho budoucího mírového řádu nepoměrný význam.
- 5) Mluví o českém státě ve svém posledním projevu jako o státě „pevně bezpečnostně zakotveném“ za celou dlouhou dobu historie české státnosti (díky NATO).

5 Hodnocení vlivu novoročních projevů Václava Havla na společnost a politiku

5.1 Veřejné průzkumy a společnost

K rituálům prvního dne každého roku u nás neodmyslitelně patřily novoroční projevy prezidenta republiky, které byly každoročně vysílány ve veřejnoprávní a později v soukromých televizích a v rozhlase od 13 hodin s časovou délkou v rozsahu od 15 až 22 minut.

Tzv. „*trvalkou*“ televizní nabídky se novoroční prezidentské projevy staly již od roku 1959. Tuto tradici nenarušily ani významné historické předěly pozdějších desetiletí a ani události z roku 1989, a tak Václava Havel vystoupil v televizi nejprve jako československý a následně jako český prezident s celkem 13 novoročními projevy. Třináct novoročních projevů se tak stalo pro středisko Výzkum programu a auditoria České televize materiálem pro zhodnocení vystoupení Václava Havla na divácké spokojenosti.

Ze statistických dat, která lze nalézt na oficiálních stránkách České televize, vyplývá, že dospělí diváci byli s projevy Václava Havla nadprůměrně spokojeni. Z průzkumu lze též vyčíst vyrovnaný zájem mužů a žen o novoroční projevy od roku 1998 až po poslední projev z roku 2003. Vysílání novoročních projevů se nedotýkalo a nedotýká pouze dospělé populace, ale je potřeba do sledovanosti zahrnout i děti. Z dětí od 4 až do 14 let vyhledávala šest posledních novoročních projevů Václava Havla zhruba čtvrtina diváků této věkové kategorie. Pokud se opět vrátíme k dospělým divákům, pak zjistíme, že sledovanost dospělých diváků rostla s věkem. Z průzkumů tak vyplývá, že seniorů bylo v publiku téměř šestkrát víc než nejmladších dospělých (věkové rozmezí nejmladších dospělých je mezi 15 – 24 lety). (Česká televize, online, cit. 2013-12-25)

Pokud bychom se z dat České televize pokoušeli vyčíst sledovanost z hlediska dosaženého vzdělání diváků, pak tato data kolísají. Diváci obou stupňů středního vzdělání vykazovali nižší sledovanost než diváci se základním vzděláním. Vysokoškolsky vzdělaní tak dosáhli nejvyšší sledovanosti i podílu na publiku, což též vypovídá i o tom,

že tři ze čtyř graduovaných v daném čase u televizorů dávali přednost prezidentským projevům před ostatní programovou nabídkou. (Česká televize, online, cit. 2013-12-25)

Všechny údaje uvedené ve výzkumu České televize vedou k závěru, že v případě novoročních projevů Václava Havla česká populace novoroční projevy od hlavy státu očekávala a hojně je vyhledávala v programové nabídce televize.

Pořady v televizi či v rádiu působí na rozumovou a inteligenční složku člověka, což člověka po těchto stránkách nejen formuje, ale též i ovlivňuje. Díky sledovanosti, kterou si nechala Česká televize vypracovat, lze tedy říci, že novoroční projevy Václava Havla měly na diváky (i na posluchače) značný vliv. Nelze uvést konkrétní příklady jednání občanů, avšak díky neupadající sledovanosti lze konstatovat, že se lidé k novoročním projevům Václava Havla vraceli třeba již jen proto, že je zajímalo stanovisko prezidenta k tomu či onomu problému ve společnosti. Rétorické otázky, které jsou v Havlových projevech hojně používány (vyjma projevu z roku 1991), nutí posluchače k zamyšlení, ať o to sám posluchač stojí nebo nikoliv. (Hrad, online, cit. 2013-12-25)

Někteří posluchači či diváci by mohli podotknout, že Havlovy novoroční projevy mohou vést k negativitě ve společnosti, neboť Havlovy projevy jsou zpočátku plné optimismu a nadějí, avšak postupem času Havel přechází od nadějí spíše ke kritice samotné společnosti a politických praktik vlády i opozice. Avšak Václav Havel v žádném ze svých projevů neztrácí naději v občany samotné, zasazuje se o podporu občanské společnosti a snaží se diváky povzbudit k vidině lepší budoucnosti a prosperitě státu.

Za roky od samotné revoluce se změnila nejen rétorika samotných novoročních projevů, ale také kulisy. Za projevů Gustava Husáka novoroční projevy přenášené televizí symbolizovaly hlavně starožitné hodiny za samotným mluvčím, které se musely přetáčet, kdykoliv se Gustav Husák přeřekl a požádal o přerušování natáčení. O rok později proběhla revoluce. Kulisy novoročních projevů Václava Havla tvořily skromný sekretář se slovníky. Po značné době nezaznělo v úvodu „*Vážené soudružky a soudruzi*“ (Český rozhlas, online, cit. 2013-12-25), ale „*Milí spoluobčané*“ (Česká televize, online, cit. 2013-12-25) a od obsahu projevu, který se pohyboval kolem rozkvětu naší země k informacím typu kolik dalších milionů tun oceli jsme vyrobili a co

se událo nového v SSSR, se Václav Havel dostal od projevů plných optimistické budoucnosti až po projevy plné kritiky nejen doby a politiky, ale i mezilidských vztahů.

Na Havlovu rétoriku dal v roce 2005 vzpomenout prezident Václav Klaus svým druhým novoročním projevem: „*V loňském roce se v naší zemi vybudovalo mnoho věcí, postavily se nové silnice, nadjezdy a podjezdy, obytné domy a supermarkety, školy i hotely, což je jistě dobře, ale my neméně dobře víme, že to – samo o sobě – lidské štěstí nezvyšuje...*“ (Randák, 2011, s. 402)

Václav Klaus byl rovněž tím, kdo do projevů vnesl další změnu. Již jeho první novoroční vystoupení v roce 2004 se vysílalo živě a Václav Klaus před kamerou vůbec poprvé stál. To způsobilo dynamičtější a v mnohém i bezprostředněji působící pojetí novoročního projevu. (iDnes.cz., online, cit. 2013-12-25)

5.2 Vliv na politiku

Již kapitola 1.1 a 1.2 dokazuje, že novoroční projevy nejsou v Ústavě právně zakotveny, což znamená, že nemají žádnou právní ani politickou moc. Vše, co v projevu úřadující prezident přednese, má pouze nezávaznou a nevymahatelnou formu a je jedním z výstupů, které činí skutečně ústavně prakticky nikomu neodpovědný politik. Pronášející tak není sliby, které do svého novoročního projevu zahrnul, nijak právně vázán a nemusí je ani nijak obraňovat a ospravedlňovat. Mravní složka mluvčího, tedy to, zda se vyčtené má či nemá slíbit, již spadá do jiné kategorie.

Václav Havel ve svých novoročních projevech takřka pravidelně naráží na politickou situaci v České republice i mimo ni, avšak v žádném ze svých projevů nenabádá k polarizaci politiky. V některých Havlových projevech, zejména pozdějších, můžeme nalézt kritiku stávajících politiků, avšak jmenovitě není zde nebývá nikdo uveden, a pokud posluchač neměl přehled o tehdejší politické dění, tak mu spousta náznaků na toto téma zůstane prakticky skryta. Václav Havel ve většině případů odsune kritiku politického dění do pozadí a soustředí se na samotného občana, kterého nabádá ke změně politické situace nikoliv násilím, ale cestou volebního práva.

Václav Havel měl vždy spoustu zastánců, avšak čím déle se pohyboval na politické scéně, tím víc v tehdejší současné politice ztrácel své sympatizanty, což se

ostatně projevil při druhé prezidentské volbě, kdy zvítězil o pouhý jeden hlas. Václav Havel si však na politikaření, kterým je většina silných politiků známá, nikdy nepotrpěl, a tak ani jeho novoroční projevy nejsou vedeny v duchu nutné tvorby politických spolenectví. Havel naopak ve svých novoročních projevech vkládal všechny naděje do demokracie a občanů samotných.

Jak již bylo několikrát zmíněno, Václav Havel byl politikem, který považoval pouze jediný politický systém za správný, a to ten demokratický. Občané v tomto demokratickém uskupení mají být hybnou silou samostatného státu. Demokratické smýšlení je patrné v každém jeho projevu a konkrétně také z této věty jeho posledního novoročního projevu: „*Dámy a pánové, demokratický vývoj v naší zemi je nezvratný. To ale neznamená, že naše úkoly končí. Znovu a znovu je třeba si připomínat, že demokracie nespočívá jen v určité struktuře institucí, ale též v duchu, lidském obsahu, smyslu a ideálech, jimž má tato struktura sloužit.*“ (Hrad, online, cit. 2013-12-25). Tuto ideovou myšlenku jasně potvrzuje.

Jako na všechny politické projevy i na ty novoroční Václav Havel dostával odezvy. Nelze sumarizovat, zda na ten či onen dostal lepší recenze než na jiný, lze jen konstatovat, že se Václav Havel od mnohých politiků nedočkal pouze slova pochvaly, ale též byl nucen si sem tam vyslechnout i slova kritiky.

5.3 Budoucnost novoročních projevů prezidentů

Pro novoroční projevy prezidenta republiky je typická nepsaná triáda témat, kterým by se prezident měl ve svém novoročním projevu věnovat. Za tzv. „*nepsanou triádu*“ by se daly považovat témata: o naší zemi, o společnosti, o době a směru kudy jít. Václav Havel svými filozofickými úvahami, které hojně do novoročních projevů vkládal, se této nepsané triády držel stejně jako všichni předešní prezidenti. Václav Klaus nebyl výjimkou. Avšak prezidentem, který by se dal pokládat za průkopníka nové tradice novoročních projevů, se stal nedávno zvolený prezident Miloš Zeman. Od novoročních projevů, které u nás byly zavedeny po nástupu socialismu, se Miloš Zeman vrátil k tradici Tomáše Garrigue Masaryka a Edvarda Beneše, kteří během Vánoc

k obyvatelům nově vzniklého státu promlouvali v době vánočních svátků (více informací lze nalézt v kapitole 1.3).

Dne 26. 12. 2013 bylo Milošem Zemanem prostřednictvím rozhlasu a televize proneseno vánoční poselství k obyvatelům České republiky. Pokud bychom jeho projev hodnotili za použití triády, došli bychom k závěru, že jedenáctiminutový proslov prezidenta republiky naplnil pouze jediný bod ze tří výše uvedených, a to bod o naší zemi. Co se týká současné společnosti či budoucích kroků České republiky, v poselství uvedeno nebylo. U projevu Miloše Zemana tedy došlo ke ztrátě poselství, které novoroční (dříve vánoční) projevy vždy obsahovaly. Samozřejmě poselství v novoročním či vánočním projevu prezidenta není nijak uzákoněnou povinností, ale jedná se opět o nepsaný cíl, který novoroční či vánoční projevy vždy obsahovaly. Pro prezidenty totiž bývaly novoroční projevy jakýmsi závazkem či povinností vůči veřejnosti. Projev Miloše Zemana měl v sobě obsaženy spíše prvky politického proslovu, který má veřejnost informovat o minulé, budoucí či stávající politické situaci v České republice.

Nelze jasně určit či přesně definovat budoucnost novoročních projevů. Jak již bylo několikrát uvedeno, novoroční ani vánoční projevy nejsou v Ústavě České republiky nijak právně zakotveny a nově zvolený prezident může pokračovat v tradici již zažitě nebo ji může změnit k obrazu svému.

ZÁVĚR

Jak již bylo uvedeno v úvodu bakalářské práce, cílem této práce bylo zabývat se novoročními projevy Václava Havla. Toto téma bylo možné uchopit z několika hledisek, přičemž dominantním pohledem této práce se stal rozbor politologický. Jak již bylo uvedeno v úvodu této práce, novoroční projevy Václava Havla se ukázaly v mnohém přímo vizionářské a věrohodně popsaly stávající situaci v tehdejší společnosti i předpokládaný vývoj do budoucnosti. Novoroční projevy se ukázaly být velmi specifickým tématem a zúžené cíle této bakalářské práce, které definovaly specifický žánr novoročních projevů, se osvědčily jako dostatečné k verifikaci v úvodu stanovených hypotéz.

První hypotéza se vztahovala k samotnému žánru novoročních projevů V. Havla. Zde totiž Havel mohl navázat na své předchůdce, kteří přinášeli československému lidu resp. českému lidu poselství na Nový rok. Tyto projevy se však nesly plně v rigidním duchu socialismu, což bylo něco, proti čemu se V. Havel vymezoval. První hypotéza, která uváděla, že žánr novoročních projevů si musel Havel „vymyslet“ sám, ve smyslu definování jejich struktur, délky, smyslu a obsahu poselství byla verifikována v teoretické části bakalářské práce v první kapitole. Přesněji v podkapitole: *1.3 Novoroční projevy*. V této podkapitole byla obšírně rozebrána historie novoročních projevů. Havlovy projevy se od mnohých v mnoha směrech odlišovaly nejen od projevů nedávných komunistických prezidentů, ale také od těch „*předkomunistických*“. Označení předchozí éry nekompromisním pojmem totalita, pojmenování jejího zhoubného vlivu na všechny oblasti života národa, faktografické zhodnocení stavu zemědělství, průmyslu i obchodu by si žádný úřadující prezident komunistické doby kvůli jistým následným sankcím nemohl na rozdíl od Havla dovolit, a tak první novoroční projev Václava Havla vzbudil velikou pozornost. I přes to, že neexistují žádné oficiální statistiky sledovanosti prvního novoročního projevu Václava Havla, lze předpokládat, že se jednalo o vůbec nejsledovanější novoroční projev. Z formálního hlediska Havlův projev představoval ještě další nezanedbatelný přínos. Jednotný styl předchozích prezidentských projevů se začal měnit podle osoby mluvčího. Díky tomu začaly novoroční projevy působit živějším a hlavně osobitějším dojmem. V Havlových projevech psaných od srdce jeho vlastní rukou se tak lidé nově učili rozpoznávat mezi

řádky osobu mluvčího, která jim byla do té doby skryta pod neprůhlednou ideovou příkryvkou.

Druhá hypotéza byla založena na předpokladu, že podobně jako se dynamicky vyvíjela celá česká společnost, se nějakým způsobem proměnily též i samotné novoroční projevy. Jen z letného obsahového rozboru jsme v úvodu předpokládali, že se vizionářský a do budoucnosti orientovaný smysl novoročních projevů kolem poloviny 90. let proměnil v převážně kritický až skeptický duch. Tuto hypotézu lze verifikovat díky rozboru v praktické části bakalářské práce v třetí a čtvrté kapitole. V podkapitolách 3.1 *Politické klima* a 3.2 *Společenské klima* si lze všimnout postupné převahy kritiky nad Havlovým pozitivismem. Jeho kritický pohled se postupně dostává do všech částí v jeho projevech. Toto sdělení lze nejlépe podložit na příkladu z ekonomické oblasti (podkapitola 3.2 *Ekonomické klima*). Privatizace je jedna z rovin, v níž u V. Havla budeme moci patrně pozorovat proměnu. Privatizaci na konci 80. a na počátku 90. let schvaloval a stavěl se k ní a jejímu průběhu vesměs kladně, ovšem zpětně ji nehodnotil vždy a zcela pozitivně. Hlavní kritika převládala v průběhu a ke konci 90. let. Patrné je to již z hodnocení privatizace v projevu z roku 1997, kdy hovoří o „*podivném krachu bank*“, povzdychuje nad „*těžko srozumitelnými a těžko postižitelnými majetkovými spekulacemi*“ a nad „*krádežemi obrovských rozměrů*“, což je přeci jasná kritika průběhu privatizace. Vidíme navíc, že své mravní a filozofické postoje projevuje také v ekonomické oblasti, to když například varuje před tím, abychom si nemysleli, že „*tržní ekonomika znamená právo libovolně se obohacovat na úkor jiných, nikdo si nesmí myslet, že svoboda a demokracie dávají komukoli právo ohrožovat svobodu a životy druhých*“. (1996)

Jak již bylo řečeno, hlavní cíle této bakalářské práce dostačovaly k verifikaci na začátku stanovených hypotéz, avšak práce pojatá z politologického hlediska by do budoucna mohla být ještě rozšířena o lexikální, stylistický, syntaktický i například širěji pojatý rétorický rozbor. Dále by bylo přínosné, kdyby budoucí práce na toto téma, byla rozšířena ještě například o rozhovory s pamětníky, popřípadě s jeho spolupracovníky.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

MONOGRAFIE

- BENEŠ, Z. a J. PETRÁŇ. *České dějiny*. 2.vyd. Úvaly: Albra, 2002. ISBN 80-208-0437-4
- BUREŠ, J. *Česká demokracie po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0
- DAVID, R. *Politologie*. 5.vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. ISBN 80-7182-162-4
- HAVEL, V. *Prosím stručně*. 1.vyd. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-86990-00-1
- HOUŽVIČKA, V. *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1007-8
- JIROUS, I.M. *Pravdivý příběh Plastic People*. 1. vyd. Praha: Torst, 2008. ISBN 978-80-7215-355-8
- KAISER, D. *Disident*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2009. ISBN 978-80-7432-012-5
- KRISEOVÁ, E. *Václav Havel*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-024-1
- KUBÁT, M. *Současná česká politika*. 1.vyd. Brno: Barrister and Principal, 2013. ISBN 978-80-87474-86-0
- MAREK, D. *Česká republika a Evropská unie*. 1.vyd. Brno: Barrister and Principal, 2010. ISBN 978-80-87029-89-3
- MLEJNEK, J. *Postavení hlavy státu v postkomunistických zemích: od pádu komunismu v roce 1989 až do roku 2010*. 1.vyd. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2011. ISBN 978-80-87404-11-9
- NOVOTNÝ, L. *Politologie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-7452-003-7
- PAVLÍČEK, V. *O české státnosti*. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0489-2
- POLÍVKOVÁ, Z. *Prezident v posttotalitním státě*. 1.vyd. Praha: Všehrd, 1994. ISBN 80-85305-27-5
- PROKOP, V. *Přehled světové literatury 20. století*. 1. vyd. Sokolov: O.K.-Soft, 2004. ISBN 80-7294-192-5

- PŠEJA, P. *Stranický systém České republiky*. 1.vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 80-7325-069-1
- RANDÁK, J. *Dějiny českých zemí*. 1.vyd. Praha: Euromedia Group – Knižní klub, 2011. ISBN 978-80-242-3205-8
- SCHULZ W., SCHERER H., HAGEN L., REIFOVÁ I. a KONČELÍK J. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 3.vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1980-4
- ŠTĚDRŇ, B., O. DOSTÁL st., O. DOSTÁL ml. a E. KOSTRECOVÁ. *Vybrané kapitoly z nové ekonomiky*. 1.vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-569-4
- VERNER, P. *Zpravodajství a publicistika*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-86723-88-4
- VODIČKA, K. a L. CABADA. *Politický systém České republiky*. 2.vyd. Praha: Porál, 2007. ISBN 978-80-7367-337-6

INTERNETOVÉ ZDROJE

- ČESKÁ TELEVIZE. *Novoroční projevy hlavy státu*. [online]. [cit. 2013-12-25]. Dostupné z: <http://img12.ceskatelevize.cz/boss/image/contents/sledovanost/byli-jsme-pritom/projev.pdf>
- ČESKÁ TELEVIZE. *Pravomoci prezidenta*. [online]. [cit. 2013-09-10]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/prezident-2013/pravomoci-prezidenta/>
- ČESKÝ ROZHLAS. *1992 a 1993*. [online]. [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/427281
- ČESKÝ ROZHLAS. *1998*. [online]. [cit. 2013-10-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/427279
- ČESKÝ ROZHLAS. *Příběh rozhlasu*. [online]. [cit. 2013-10-06]. Dostupné z: <http://www.pribehrozhlasu.cz/odhaleni-89+1/slavne-porady/2765220>
- ČESKÝ ROZHLAS. *Příběh rozhlasu*. [online]. [cit. 2013-10-10]. Dostupné z: <http://www.pribehrozhlasu.cz/odhaleni-89+1/slavne-porady/2765220>
- FORUM 2000. *O nás*. [online]. [cit. 2013-10-20]. Dostupné z: <http://www.forum2000.cz/cz/o-nas/>

HRAD. *Novoroční projev prezidenta ČSSR Václava Havla*. [online]. [cit. 2013-09-21]. Dostupné z: <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches>

IDNES.CZ. *Dvacet let změnilo rétoriku i brýle v novoročních projevech*. [online]. [cit. 2013-12-25]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dvacet-let-zmenilo-retoriku-i-bryle-v-novorocnich-projevech-pl8-/domaci.aspx?c=A091231_001116_domaci_klu

JBURES, J. *Projev prezidenta ČSSR Gustáva Husáka v Československé televizi (9.12.1989)*. [online]. [cit. 2013-10-01]. Dostupné z: [http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Projev%20prezidenta%20%C4%8CSSR%20Gust%C3%A1va%20Hus%C3%A1ka%20v%20%C4%8CST%20\(9.12.1989\).pdf](http://www.janbures.cz/User_Data/Images/Projev%20prezidenta%20%C4%8CSSR%20Gust%C3%A1va%20Hus%C3%A1ka%20v%20%C4%8CST%20(9.12.1989).pdf)

READERSHIP INSTITUTE NORTHWEST UNIVERSITY. *In the Know: State of the Union: A short history*. [online]. [cit. 2013-09-28]. Dostupné z: <http://www.readership.org/brand/brandimplementation.asp>

ÚSTAVNÍ SOUD. *Ústava České republiky*. [online]. [cit. 2013-08-12]. Dostupné z: <http://www.usoud.cz/ustava-ceske-republiky/>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Andrea Opatrná

Obor: Sociální a mediální komunikace

Forma studia: prezenční studium

**Název práce: Obsahová analýza prezidentských novoročních projevů
Václava Havla**

Rok: 2014

Počet stran textu: 55

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 21

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 12

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Novotný M.A., Dr.